

Zlín ve fotografii 20. století

Ondřej Hruška

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta multimediálních komunikací
Ústav reklamní fotografie a grafiky
akademický rok: 2009/2010

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Ondřej HRUŠKA
Studijní program: B 8206 Výtvarná umění
Studijní obor: Multimedia a design – Reklamní fotografie

Téma práce: 1. Teoretická část:
Zlín ve fotografii 20. století

2. Praktická část:
a) katalog výrobků nebo služeb: Kytka
b) volný výstavní soubor: Gottwaldov

Zásady pro vypracování:

1. Teoretická část:

rozsah práce: min. 25 stran textu + ilustrace, použitá literatura.

Součástí obhajoby práce je přednáška včetně obrazové prezentace na dané téma teoretické části Bakalářské práce v rozsahu 10 – 15 min. Přednáškou se nerozumí přečtení obsahu práce.

2. Praktická část:

a) katalog výrobků nebo služeb: celkem 12 –15 fotografií – formát 24x30 jako maketa s grafickou úpravou + stejný počet zdrojových fotografií ve formátu 30x40 cm pro výstavu nebo odvozený formát

b) volné fotografie – výstavní soubor: ucelený, koncipovaný soubor fotografií (explikace + písemná obhajoba), min. 10 ks fotografií v archivní kvalitě, výstavní formát (min. 50x60 cm), libovolná technika, adjustováno + písemná obhajoba cca 2 str. textu.

Současně budou všechny části praktické i teoretické práce odevzdány v digitální podobě na 3ks CD v daném rozlišení v předepsané kvalitě.

Rozsah práce: viz Zásady pro vypracování
Rozsah příloh: viz Zásady pro vypracování
Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/umělecké dílo

Seznam odborné literatury:

Doporučené zdroje:

veškerá dostupná odborná literatura a webové stránky vztahující se k tématu po konzultaci s vedoucím práce.

Vedoucí teoretické části: **prof. Mgr. Pavel Dias**
Ústav reklamní fotografie a grafiky
Vedoucí praktické části: **Mgr. Lucia Fišerová**
Ústav reklamní fotografie a grafiky
Datum zadání bakalářské práce: **1. prosince 2009**
Termín odevzdání bakalářské práce: **17. května 2010**

Ve Zlíně dne 11. ledna 2010

doc. MgA. Jana Janíková, ArtD.
děkanka

doc. MgA. Jaroslav Prokop
ředitel ústavu

Děkuji vedoucímu práce prof. Pavlu Diasovi za pochopení a skvělé vedení, rovněž pracovníci zlínského archivu, Martě Březíkové za ochotu a vydatnou pomoc.

Abstrakt

Práce za pomoci archivních a publikovaných fotografií i pohlednic sleduje fotografickou historii města. Ta se odvíjela v těsné souvislosti s rozvojem Baťova závodu. Rozborem a interpretací vybraných fotografií vzniká několik mikropříběhů, na kterých je ilustrována historie užití fotografie ve městě. Tato témata jsou: přeměna náměstí Míru v první pol. století, estetika demolic a nově stavěných budov, fotografická typologie typizované architektury, projevy změn politických režimů na náměstí Práce, bombardování Zlína za 2. sv. války, stavba sídliště Jižní svahy.

Abstract

This work is focused on archival or published photographs and postcards. On that material, photographic history of the Zlín city is shown. That history was always in close coherence with development of the Bata's factory. Analyzing and reading photographs there rise a couple of stories on which history of applied photography in the city is illustrated. These are e.g. architectonic changes on Míru square, aesthetics of demolitions and newly build buildings, typology of unificated buildings, demonstration of political changes on Labour square, allied bombing during the world war two or newly build estate housing Jižní svahy.

OBSAH

ÚVOD	7
I. TEORETICKÁ ČÁST	9
1. ARCHITEKTURA MĚSTA ZLÍN	
1.1 Architektonický vývoj Zlína do pol. 20. století	10
1.2 Vývoj obytných staveb od pol. 20. století.....	14
1.3 Vývoj průmyslových staveb od pol. 20. století.....	15
1.4 Medailonky architektů	16
2. BOURÁNÍ A STAVBY	18
2.1 Náměstí – Masarykovo, Hlavní, Míru	18
2.2 Estetika železobetonového skeletu	25
2.3 Zlínské komíny	27
3. NÁMĚSTÍ PRÁCE	35
3.1 Hotel Společenský dům a Velké kino	35
3.2 Pohled na náměstí Práce od školní čtvrti	44
4. CELKOVÉ POHLEDY NA ZLÍN	47
4.1 Letecké pohledy na Zlín.....	50
5. TYPOLOGIE OBYTNÝCH, VEŘEJNÝCH A PR. BUDOV	54
6. BOMBARDOVÁNÍ ZLÍNA 20. 11. 1944	58
7. JIŽNÍ SVAHY	61
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	
ZÁVĚR	

ÚVOD

Za posledních dvacet let byl dohnán publikační dluh, který zde byl po 40 letech, kdy byl Baťa tabu. Můžeme se těšit z krásných výpravných publikací jako Zlínská architektura 1900-1950 a 1950-2000 od Pavla Nováka, Fenomén Baťa nebo Zlín ve Fotografii od Zdeňka Pokludy. Z těchto i z dalších knih je v této práci hojně citováno. Pro studium architektury je kromě plánů a stavební dokumentace fotografie zcela zásadní. Fotografie architektury, v případě Zlína můžeme mluvit i o fotografii urbanistické, jsou vybírány podle zcela konkrétních kritérií, která nejsou tolik fotografická, jako architektonická. Fotografie zde slouží jako ilustrace, nefungují jako samostatné dílo. Právě pro Zlín je však fotografie architektury zcela zásadní, můžeme sledovat původní nenarušené záměry, rychlý stavební vývoj a zároveň vývoj fotografie ve světovém kontextu.

Principy zlínské architektury, jak je položili F. L. Gahura a V. Karfík byly definovány funkcí, standartizací a sjednocením. Slovy zlínského architekta Adolfa Zikmunda: „Stavby (...) přetrvaly mnohé dobové tendence, dekorativní, jako jednostranně industriální. Právě zde se projevila teoretická teze, že architektonická forma, vycházející z nového účelu a konstrukce, se stává trvalou estetickou hodnotou.“ [1, str. 24] Krásu industriální architektury dnes už nikdo nezpochybňuje, ale v době svého vzniku, plnily tyto stavby hlavně svůj účel a byly tak vnímány i fotografové, kteří k úkolům přistupovali jako k jakékoliv jiné fotografii architektury. Analogicky s architektem Adolfem Zikmundem můžeme prohlásit, že i technická fotografie architektury se stává estetickou a uměleckou hodnotou.

Právě proto, že Zlínská architektura a urbanismus byly tak výjimečné, mohla vyniknout i fotografie. Geniální podnikatelský záměr a sociologická vize daly vzniknout architektuře a ta byla dále interpretována fotografové. Samozřejmě ne všechny fotografie mají takové kvality, aby se zapsaly i do dějin. Tato práce si klade za cíl pracovat právě s těmi, které mají přesah a jsou natolik zajímavé, že by se do dějin fotografie zapsat mohly. Sledují estetiku fotografie architektury na příkladu Zlína, kde architektura byla vnímána primárně svou funkcí, ale stala se hodnotou kulturní. Přestože fotografie architektury vzniká podle jasných pravidel technických, musí splňovat určité nároky a především dobře informovat o budově jako takové, i zde se do procesu jejího vzniku vtírá subjektivní lidský faktor, individuální hodnoty krásy.

Základní pravidlo pro výběr fotografií pro tuto práci bylo takové, že snímek vznikl pro konkrétní účel, dokumentaci, reportáž, že jde o fotografii užitou, alespoň pokud to lze poznat. Autorské reflexe Zlína existují, ale zajímavé je sledovat jak v ohraničené kategorii užitě fotografie dochází k jemným nuancím a je zajímavé sledovat fotografii řemeslnou, oproštěnou od subjektivity.

Kritérií, kterými jsem se řídil při výběru konkrétních fotografií, bylo několik. Hledal jsem snímky s přesahem, ne jen fotografie architektury, ale i snímky architekturu reflektující. Tedy i nedokonalé snímky s chybami. Jsou to tedy fotografie města, jeho částí a jednotlivých budov v kontextu i bez něj. Co se týče lidí, nevyhledával jsem snímky portrétní, dokumentární či žánrové, to je bohužel zcela mimo rámec i koncept této práce. Pokud se ne fotografích, které jsem vybral vyskytují lidé, nevystupují zde jako individuality, ale jako komparz pro ilustraci toho, jak lidé používají město, které bylo pro ně postaveno.

Práce je členěna do kapitol, které (mimo tu první, popisující vývoj architektury jako takové) vývoj fotografie na základě společného tématu, pohledu či názoru. Tyto kapitoly jsem zvolil na základě pozorování mnoha stovek fotografií Zlína jako reprezentanty tendencí a přístupů, které ve zlínské fotografii panovaly.

Většina použitých snímků pochází z Moravského zemského archivu v Brně, pracoviště Zlín, (onačení MZA, plus inventární číslo) tedy z bývalého podnikového archivu firmy Baťa a Svit. Tento archiv má velmi dobře uspořádaný fot. fond, což mi bylo skvělou pomůckou. Jsou zde uloženy i fotografie z propagačního oddělení Svit, které mimo reklamní a propagační tvorbu dokumentovalo i stavební rozvoj města v druhé polovině 20. století. Jde o vlastní reprodukce digitální zrcadlovkou.

Další fotografie jsou reprodukcemi individuálních předloh, (pohlednic a brožur) které se mi podařilo získat. Třetí skupinou jsou pak reprodukce fotografií užitých v publikacích věnujících se Zlínu, ty jsou citovány číslem strany.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. ARCHITEKTURA MĚSTA ZLÍN

1.1. Architektonický vývoj Zlína do pol. 20. století

Co dnes dělá Zlín Zlínem je jeho architektura. Na počátku 20. století ještě úplně nevýznamné město je spojeno s vizí a úspěchem průmyslníka Tomáše Bati. Tento odvážný muž byl už od let před první světovou válkou do roku 1932, kdy tragicky zemřel, motorem všeho důležitého, co se ve městě odehrálo.

Jeho plány mohly být uskutečněny nejen díky úspěchu jeho obuvnické firmy, ale i díky tomu, že se stal roku 1923 starostou města. K tomu ho vyprovokovala předchozí vláda socialistů a komunistů na radnici, která Baťovým plánům s přestavbou města nebyla nakloněna. Ve svém předvolebním projevu pronesl tyto věty: „Mám pocit neschopného podnikatele, když srovnávám, kolik náš závod poskytuje svým zaměstnancům a zákazníkům, s tím, kolik poskytují veliké závody americké. Předstihli jsme v poslední době mnohé závody evropské, jsme ale stále malými trpaslíky u srovnání se závody americkými.“ [5] Tato slova asi nejlépe vystihují jeho největší inspiraci, Spojené Státy Americké a odpovědný kapitalismus. Dále pokračuje: „Každé nově získané jmění rozmnožuje pouze moji povinnost spravovati je ku prospěchu jiných. Nově získaným jměním mohu rozšířiti jenom životní úroveň svých zaměstnanců, ne však životní úroveň moji.“

Radnice byla v držení baťovců i po smrti Tomáše Bati, dalším starostou se stal Dominik Čípera, který byl jedním z ředitelů v továrně. V úřadu setrval do roku 1945. Tak byla zajištěna kontinuita Baťovy myšlenky.

Šéfem závodu se po Tomáši stal jeho nevlastní bratr, Jan Antonín. Za svým bratrem nijak nezaostával v rozumném vedení a dále rozvíjel jeho odkaz, svou práci ve vedení bral jako poslání.

Zachování kontinuity je velkým tématem Zlína. Vše, co přišlo po zakladateli, je hodnoceno z hlediska kontinuity. Nejinak je tomu v architektuře.

Zásady Baťovské architektury vznikaly postupně, vývojem potřeb města a možností továrny. Dvě základní hesla, která definovala architekturu ve Zlíně, jsou „Kolektivně pracovat, samostatně bydlet“ a „Město v zahradách“, tyto myšlenky jsou výsledkem vizí Tomáše Bati a

jeho spolupracovníků, z architektů především F. L. Gahury.

Jana Kotěru, který roce 1915 navrhl první regulační plán pro stavbu dělnické kolonie na Letné, Baťa znal z dřívějška, upravoval totiž jeho vilu. Na Letné se původně stavěly domy s mansardovou střechou, brzy však byly nahrazeny ekonomičtějšími domy se střechou rovnou, neomítnuté, které se staly pro následujících 30 let hlavním typem obytné zástavby ve městě.

„V roce 1926 se zahájila další výstavba rodinných domků ve čtvrtích Zálešná a Nad ovčírnu. Pokračovalo se v koncepci obytných domků v zeleni. Výroba byla od osídlení jasně diferencovaná.“ [1, s. 28] V roce 1930 započala výstavba v čtvrti na Dílech. Dispozice i konstrukce se zdokonalily, svažité terén byl využit k výstavbě garáží. Nové obytné čtvrtě poskytovaly maximální komfort ve smyslu hesla „Město v zahradách“. Nespokojenost s přílišnou jednotvárností typů domků vyústila v letech 1932 – 37 k pokusům o nová řešení. Poslední zahradní areál je Lesní čtvrť, realizovaná v letech 1940 – 41.

Je třeba podotknout, že době vzniku zahradních čtvrtí nebyl hlavní záměr autorů – tedy domy obklopené stromy a zelení znát, vegetace musela teprve vyrůst. Až dnes se můžeme naplno těšit z tohoto plánu, který vydržel i přes dlouhé období socialismu, kdy se na tradice příliš nedbalo.

Baťovy záměry byly definovány jeho prostými hesly, ale i snahou poskytnout zaměstnancům co nejvíce z výtobytků moderní doby, nelze ale zapomenout, že se vše ve Zlíně hodnotilo přísně ekonomicky. Byl to především podnikatel, byť s velkým vědomím sociální odpovědnosti, který musel racionálně přemýšlet. Náklady na obytnou jednotku byly přesně stanoveny, stejně jako obytné parametry. Těmto nárokům nejvíce odpovídal maloplošný dvoj- nebo čtyřdomek. Jednodomky se stavěly s ohledem na vyšší pracovníky a úředníky.

Tomáš i Jan Antonín Baťa nikdy nezamýšleli budovat kolektivní bydlení pro rodiny. V potaz brali i možnou organizaci pracovníků proti závodu a možný sociální neklid. Ve své době totiž Baťa nebyl jen vychvalován, ale především neustále napadán z různých stran. Rodinnými domy dosáhli toho, že pracovníci měli dost klidu a pohodlí pro načerpání sil, které pak mohli odevzdat v továrně i toho, že se jejich nájemníci cítili jako vlastní páni, přestože na nájemném za půldomek odevzdali až čtvrtinu své mzdy (která však byla tehdy evropským nadprůměrem). [1, s. 18] Zároveň byli ekonomicky zcela připoutáni k závodu.

Ekonomičnost, rychlost výstavby a flexibilita budov byly faktory, které definovaly výstavbu továrních budov a vznik jednotné konstrukce založené na opakování jednotného železobetonového skeletu a cihelné vyzdívký. Od roku 1906 do roku 1923 se stavěly budovy cihelné, ale s klenutými okny, dřevěnými stropy a sloupy. V poválečné konjunktuře, už tato konstrukce neodpovídala zvýšeným potřebám závodu a zároveň se zde ustanovil stabilní architektonický tým i vlastní stavební oddělení, a tak přišla na svět nová konstrukce.

Ta spočívala v jednotné vzdálenosti nosných sloupů 6.15 metrů, umístění výtahů a obslužných ploch mimo půdorys pracovní plochy, prosvětlení pracovního prostoru přirozeným světlem. „Urbanistické a architektonické hodnoty Zlína spočívají v jasně organizovaném a jednotně řízeném celku s volnou skladbou zastavění z primárních objemů staveb. K tomu přistupuje přirozené působení materiálů, vyjádření nosných struktur, sjednocených modulovou sítí jako základ důsledné typizace, soulad organismu staveb s funkčním řešením, barevnost a kontrast geometrických tvarů se zelení, prostupující městem.“ [1, s. 210]

Nic nebylo náhodné, parametry budov naplňovaly maximální možné limity dle tehdejších stavebních norem. První železobetonové budovy měly od dvou do pěti podlaží a čtvercový půdorys sloupů. Vizuálně zajímavější kruhové přišly až v roce 1930. Stavba samotná se realizovala na etapy, střídali se zde v přesných intervalech betonáři, šalovači a zedníci, tak aby výstavba probíhala co nejrychleji a nejefektivněji.

Fot. 1/1-3, 8.8.1931, skelet v úrovni druhého podlaží. 8.9.1931, dokončený skelet. 7.11.1931, dokončená budova. [1, s. 162]

Stavba 5-etážové budovy v roce 1931 trvala pouhých pět měsíců. (Fot. 1-3) Výsledkem byla univerzální budova, která mohla sloužit stejně dobře jako výrobní plocha i jako sklad surovin nebo výrobků. Nároky závodu se postupně zvyšovaly, přibyla výroba gumárenská, chemická, strojírenská. Pro všechny se uplatnil tento jednotný princip. Jeho výhody byly brzy přeneseny i do oblasti občanských staveb.

První taková byla budova internátu, postavená v roce 1925 přímo naproti továrně. Později sloužila jako Sociální ústav, až byla nakonec v roce 1965 zbourána a dnes je zde park. Následovala první tržnice roku 1927. Celá internátní čtvrť se začala stavět ve stejném roce, Masarykovy školy v místě dnešní univerzitní knihovny a kongresového centra roku 1928, Obchodní dům roku 1930, vše podle návrhu architekta F. L. Gahury. Další budovy školní čtvrti byly postaveny v letech 1932 – 35; Hotel Společenský dům architekta Karfíka v letech 1931-33, od stejného autora Společenské centrum Díly 1936 (dnešní Malá Scéna). Roku 1933 vznikla vrcholná stavba F. L. Gahury, obsahující v sobě veškeré zásady zlínské architektury, památník Tomáše Bati. Touto výjimečnou stavbou se zároveň uzavřel z jižní strany prostor mezi internáty a vznikl tak kompaktní prostor, tzv. Gahurův prospekt, který v původních plánech procházel napříč celým městem. Pás zeleně měl oddělovat továrnu od městské zástavby.

Stejnou stavební konstrukcí byla od roku 1926 budována Baťova nemocnice na východním konci města. Šlo o menší pavilony většinou jen přízemní, maximálně 3-etážové, ze všech budov ve městě daleko nejvelkoryseji zasazené do zeleně.

Vrcholným dílem Vladimíra Karfíka ve Zlíně je správní budova firmy Baťa vystavěná v letech 1935 – 1939, která byla ve své době nejvyšší a nejmodernější budovou v Československu a zároveň je významným urbanistickým prvkem města.

Všechny tyto stavby a ještě mnoho jiných bylo vystavěno podle jednotných pravidel a konstrukce. To dokazuje onu legendární univerzálnost a flexibilitu. Zároveň každá z těchto budov měla nějaký svůj osobitý detail, který ji odlišoval od ostatních.

Obchodní dům fasádu členěnou do pásu nestejně výšky (nedochováno), Hotel svůj originální rytmus oken, Masarykovy školy kompozici dvou křídel do tvaru V, Malá scéna přesahující balkon prvního patra. Původní čistá, nerušená skleněná fasáda památníku T. Bati vznikla díky ustoupení podlahy pater. 21. budova čerpá svou vyjimečnost půdorysem vyčleňujícím několik výtahů a obslužné plochy mimo hlavní půdorys a z důmyslného členění fasády. Přes typizaci tedy nelze mluvit o nějaké šedi a nudě, naopak, není nic lehčího než nechat se unášet hledáním rozdílů a detailů, které daleko lépe vyniknou.

Zlínská architektura je opravdovým funkcionalismem, jakýkoliv výrazový prvek je definován funkcí.

Takto vypadaly roky před druhou světovou válkou, kdy ještě trval vliv Baťovy dynastie na chod věcí v městě Zlíně. Po ní se téměř vše změnilo. Celá rodina uprchla do zahraničí, kde se věnovala rozvoji zahraničních závodů. Cesta zpět do Československa již nevedla. Poválečné roky byly už definitivně ve znamení kolektivního bydlení. První takovou stavbou byly tříetážové obytné domy na Dílech, takzvaná Fučíkova čtvrť, stavěná podle návrhu V. Karfíka od roku 1946. Následovaly chodbové Morýsovy domy (pojmenované podle poválečného starosty) a Věžové domy z roku 1947, všechny podle návrhu Miroslava Drofy. Těmito stavbami byl definován ráz a kompozice východní části města.

Éra individuálního bydlení symbolicky skončila stavbou Kolektivního domu (dnešní Alternativa) v roce 1950. Navrhl ji Jiří Voženílek už dle levicových zásad, které se tehdy v architektuře prosazovaly.

1.2. Vývoj obytných staveb od pol. 20. století

V 50. letech se ve Zlíně začaly stavět první prefabrikované, montované domy, předchůdce pozdějších panelových. Vůbec první panelák byl postaven v roce 1953 na Kůtech. Tato stavba, postavená za 4 měsíce, byla výsledkem více než desetiletého experimentování na poli montovaných staveb. [14] Prototyp byl opakován na několika místech republiky, zdokonalován, rozvíjen, až z původní částečně zdobené fasády zbyla jen šed' betonu.

Tato šed' se naštěstí projevila mimo Zlín, v něm samotném došlo z hlediska historie panelových domů k zásadní události. Soutěž na výstavbu sídliště Jižní Svahy vyhrál Šebestián Zelina a Jiří Gregorčík a jeho první etapa byla zrealizována podle jejich velkorysého návrhu. Otázka zástavby svahů nad Baťovou vilou a Čepkovem se v projekčních kancelářích firmy řešila odjakživa, velký impuls pro tuto výstavbu poskytl Le Corbusier, který navrhoval dokonce několik sídlišť na kopcích pravého břehu Dřevnice v pásu od centra města až do Malenovic. Realizace tak velkorysých plánů už na pořadu dne nebyla. Jednak pro svou nákladnost, jednak pro dostatek volného prostoru v údolí. Tento prostor byl vyčerpán na začátku 60. let a tak došlo zastavění kopců nejbližší centru města, dnešních Jižních svahů.

Architekti zvolili jako základní výrazový prvek sídliště bodový pětietážový dům, kte-

rý vizuálně navazoval na Baťovy obytné čtvrtě i areál továrny. Kompozici doplnili několika podélnými tříetážovými domy se skosenou fasádou (tzv. hokejky) a završili monumentálním segmentem, což byl v podstatě hotelový dům se zázemím pro celé okolí v suterénu a okolí. Nechyběly zde dvě školy, množství obchodů. Komunikace byla řešena odděleně pro automobily a pro chodce, pod volná prostranství se umístily podzemní garáže. Samozřejmostí bylo množství zeleně a rozhled do údolí na město. Výstavba začala v roce 1968, první etapa byla dokončena v 70. letech, postupně až do současnosti se zaplňuje zbylý prostor až k původní osadě Kocanda. Pozdější plánování už ale nebylo tak velkorysé a prozřetelné a stavby nedosahují takových kvalit jako původní projekt.

Do panoramat města zasáhl v 70. letech architekt Adolf Zikmund, když navrhl do prostoru mezi Morýsovy domy a centrum města, souběžně s Třídou Tomáše Bati, tři patnácti- ažové panelové domy. Ty přes svou poplatnost dobové panelové technologii dokonale dotváří východní panorama města.

Tyto domy byly posledním větším celkem obytných budov, které byly ve Zlíně postaveny, pozdější zástavba už byla spíše individuální a bez ohledu na celkový ráz města.

1.3. Vývoj průmyslových staveb od pol. 20. století

Daleko větší rozmach zažil v poválečných letech tovární areál. Velké množství budov bylo zničeno spojeneckým bombardováním 20. 11. 1944 a rychlá obnova areálu byla podmínkou dalšího rozvoje města a kontinuity výroby.

Architekt Jiří Voženílek navrhl nový typ výrobní budovy, dnes č. 14. a 15. Tyto měly vytvářely lepší pracovní prostředí, měly vyšší stropy, šatny, více prostoru pro hygienická zařízení.

V letech 1947 – 1955 byl na tři etapy postaven Centrální sklad obuvi, budova č. 34. Autor Vladimír Kubečka vytvořil monumentální desetipodlažní stavbu o půdorysu 78 x 72 metrů (modulová síť měla 6 x 6 metrů). „Jak v obraze továrny, tak samotného města má budova centrálního skladu obuvi svou velikostí a architektonickou kvalitou své nazastupitelné místo.“

[1, s. 182]

Dvě stavby z poválečného rozvoje a obnovy reagují na Baťův odkaz nejlépe – jsou to 32. a 33. budova od Ivana Přikryla. B. 33., sklad chemikálií byl dokončen v roce 1971, druhá budova, gumárenská a obuvnická výroba byla dokončena v roce 1987. Přesto, že se použité konstrukce liší od ostatních staveb v továrně, jsou objekty přirozeně včleněny do stávající zástavby.

1.4. Medailonky Architektů

František Lýdie Gahura

Žák Jana Kotěry, který ho doporučil T. Baťovi a zlínský rodák. Spolu s V. Karfíkem jsou zakladatelé zlínské architektury. Navrhl většinu předválečných zastavovacích plánů města, ten nejvýznamnější je z roku 1934. Významné realizace: Radnice (1923), kaple sv. Václava na Kudlově (1927), Masarykovy školy (1928), Obchodní dům (1932), Velké kino (1932), památník T. Bati (1933).

Vladimír Karfík

Architekt se zkušeností u Le Corbusiera a F. L. Wrighta, dvou významných světových architektů. Do Zlína přišel v roce 1930. Autor mnoha individuálních vil a domů pro významnější obyvatele Zlína i typových domů pro dělnické čtvrti. Navrhoval rovněž mnoho Baťových kolonií po celém světě. Po Zlínském angažmá významný pedagog na architektuře v Bratislavě. Významné realizace: Hotel (1933), Evangelický kostel (1935), Správní budova firmy Baťa (21.) (1939), Obytná čtvrť Julia Fučíka (1946), Budova KNV (1946), Zimní lázně (1950).

Miroslav Drofa

Předválečný spolupracovník V. Karfíka, autor a spoluautor Obchodních domů po celém Československu, továrních budov v zahraničí a pokračovatel tradice v poválečném Zlíně. Významné realizace: Jedno-, dvou- a čtyřdomky (1938 - 47), Věžové domy (1947), Morýsovy domy (1947).

Jiří Voženílek

Hlavní osobnost poválečného rozvoje města. Vypracoval několik regulačních plánů Zlína. Významné realizace: Nová výrobní budova (1946), Kolektivní dům (1950).

Zdeněk Plesník

Osobitý autor, rovněž rozvíjel meziválečné tradice, od roku 1949 zaměstnanec Centroprojektu. Významné realizace: Dopravní podnik (1956), Fotografia (1962), přestavba Zikmundovy vily (1953), Hanzelkova vila (1956), Liškova vila (1959).

Šebestián Zelina

Produktivní architekt, velká osobnost a milovník umění. Spolu s J. Gregorčíkem navrhl I. etapu sídliště Jižní svahy včetně I. segmentu. Významné realizace: Dům obuvi, Dům Zeleniny (1981).

Ivan Přikryl

Racionální architekt, autor především průmyslových staveb. Jeho nejzásadnější realizací je soubor výrobních budov 32. a 33. (1971 - 87).

2. BOURÁNÍ A STAVBY

Symbolem rozvoje města a továrny je výstavba. Aby se mohla uskutečnit, je často třeba něco zbourat. I nedlouho stojící výrobní objekty musely často ustoupit novým, dokonalejším. V případě továrny to byly první cihlové budovy s dřevěnou vnitřní konstrukcí, které ustoupily železobetonovým skeletům. Budovy zničené bombardováním nahradily nové, poválečné, navazující na stavební tradici. Tato neustálá stavební obnova továrny trvala až do konce 80. let, jako poslední byla v roce 1987 dokončena budova č. 32, která se svým dvojčetem, budovou 33, centrálním skladem 34 a správní budovou 21, tvoří dnešní hlavní panorama továrny i města.

Fot. 2/1, Miloš Gregor, fotooddělení n.p.Svit.

Nedatovaná fotografie (2/1) zachycuje panorama továrny před stavbou 32. budovy. Pohled z kopce nad Cigánovem, který zdůrazňuje kompaktnost industriální architektury, a perspektiva dlouhého ohniska se spájí v důstojný a monumentální účinek budov. Autor zvolil ostré ranní světlo a tím scéně přidal na dramatičnosti, kterou podtrhuje nejvýraznější stylizace – ořez na motiv, jenž budovám sluší. Celkově jde o fotografii, která se vymyká klasickému pohledu na Zlínskou architekturu. [MZA, Inv. č. 264]

2.1. Náměstí – Masarykovo, Hlavní, Míru

Mimo továrnu bylo centrem změn, které jsou fotograficky dobře zachyceny, dnešní náměstí Míru. Jeho podoba na začátku století vycházela z historického tvaru určitého pětisetle

Fot 2/2, Zlín, Náměstí. Kolorovaná pohlednice z dob Rakouské monarchie

tým vývojem města, které bylo řemeslnickým a cechovním centrem oblasti.

Během pár desetiletí ustoupila tato historická zástavba novým vyšším domům a nové kompozici prostoru náměstí vůbec. Toho, co zbylo z původní podoby náměstí, je málo. Vynecháme-li radnici, postavenou v roce 1923, která byla komponována do tehdejší zástavby, zbyla jen fasáda někdejší občanské záložny (1892 – 6), která se stala součástí obchodního domu. Jediným původním domem, který zůstal na svém místě a v původní podobě, je dnešní Moravský peněžní ústav, původně dům Sládka Janáčka. [4, s. 71] Zároveň je to poslední pozůstatek zástavby, která oddělovala náměstí od třídy Tomáše Bati. Dvě sochy ve východní části náměstí, sv. Florián a sv. Donát, které zde stojí od roku 1793, jsou tedy nejpůvodnějším prvkem náměstí. Vše ostatní bylo srovnáno se zemí nebo přestavěno, celý systém křivolakých uliček kolem náměstí padl. Měšťané rostoucí spolu s Baťovým závodem, budovali vyšší a výstavnější domy. Náměstí tak získalo opravdu městský ráz.

Fotografie 2/2 zobrazuje jedno z mála fotografovateľných zákoutí starého Zlína. Malířská kompozice stojí na ubíhající diagonále chodníku kolem východní strany náměstí, zároveň je stranou trojúhelníku budov vedoucí oko směrem k dominantě města, kostelní věži. Z ní vy-

chází druhý trojúhelník tvořený sochami sv. Florián a sv. Donáta. Ten je umístěný ve zlatém řezu. Dnes celou levou stranu záběru zabírá obchodní dům, přičemž fasáda záložny je do něj včleněna. Zástavba napravo byla odstraněna v roce 1947. Z náměstí vybíhá bývalá Kostelní ulice.

Po první světové válce nastává v pohlednicové produkci obrat. Mimo žánrové scény s lidmi, které si berou náměstí spíše za kulisu než za vlastní objekt zájmu, se oči fotografů obrací spíše k nádraží a obecně k oblasti nově vznikající Baťovy továrny. Od stavby nové radnice v roce 1922 - 24 podle návrhu F. L. Gahury se na pohlednicích náměstí téměř výhradně objevuje severozápadní roh s novou dominantou.

Fot. 2/3, „Dům, v němž měli Tomáš a Ant. Baťa první dílnu“ 1910 -1912.

Citace ze zadní strany fotografie nám objasňuje umístění původní Baťovy dílny i to, jak vypadala severní strana náměstí před 1. sv. válkou. Ranní světlo vykresluje světlé fasády, fotografičnost snímku dodává opakování černé hmoty střechy u domu na pravé straně.

[MZA , Inv.č.214]

Fot. 2/4, „Stavba obchodního domu Nehera“ nedatováno. Fotografie zhruba o dvacet let starší ukazuje vývoj, který prodělalo okolí původní Baťovy dílny. Ta padla až v poválečném období. Novostavby respektují původní parcely. [MZA, Inv.č. 263]

Fot. 2/5, Celkový pohled na jižní stranu náměstí, 1937. Tento snímek, pořízený z některé z novostaveb zachycuje jednak dnes už neexistující zástavbu, jednak to, jak se moderní Baťova architektura promítla do panoramatu a jak se nezadržitelně blíží ke starému náměstí. [3, s.36]

Zlínský fotograf František Řehák velmi zručně zdokumentoval bourání jižní fronty náměstí, které probíhalo v roce 1947. Vytvořil celou řadu zdařilých fotografií, které prozrazují zkušeného reportéra s citem pro zlínské záležitosti. Na snímcích defilují skupiny mladých brigádníků, kteří s nadšením demontují staré cihlové budovy. Vynikajícím snímkem v celé sérii je záběr přes sochu sv. Floriána na demolovaný dům zahalený v prachu s mužem v popředí (Fot. 2/6). Tomu nejde vidět do tváře, avšak podobná pozice jeho hlavy s hlavou sochy vytváří zajímavý vztah. Jeho rozpačitý postoj jakoby komentoval toto nadšené bourání.

Fot. 2/6, Bourání na Masarykově náměstí. František Řehák, 10.9.1947. [MZA, Inv.č.9515]

Po zbourání jižní fronty náměstí vznikla už v 50. letech u nového Trantírkova domu fontánka s lavičkami, obklopená stromy. Tato nová plocha se stala fotografům vděčným popředím pro fotografování radnice. Tyto fotografie se sice nevyznačují velkou výjimečností, jde o jednoduché kompozice s fontánkou na jedné třetině a radnicí na druhé, ale v kánonu zásadních zlínských pohledů mají nezastupitelné místo. Příkladem budiž květnová fotografie Miloše Gregora (Fot. 2/7).

Fot. 2/7, Pohled na radnici. Miloš Gregor, 1986. Propagační oddělení n.p. Svit. Reprodukce diapozitivu. [MZA, Inv.č. 8876]

Posledním významným zásahem do podoby náměstí, avšak pravděpodobně tím nejhorším, byla stavba pošty a telekomunikačního objektu v Bartošově ulici. V této části nám. stávalo železářství Lidmila a hotel Balkán, mezi nimi vedla ulice Mikoláše Kašpaříka (pojmenována podle zasloužilého zlínského starosty) [3, str. 58] dolů směrem k Zarámí. Tuto situaci zachycuje diapozitiv od Miloše Gregora, který byl pravděpodobně poslední možností zachytit tyto budovy, což byl nejspíše i motiv jeho vzniku. (Fot 2/8)

Fot. 2/8, 1986, Miloš Gregor, propagační oddělení n.p. Svit.Reprodukce diapozitivu. [MZA, Inv.č. 8876]

Stavbou náměstí zanikl i průhled, kterým bylo přímo z náměstí vidět k budovanému sídlišti Jižním svahy a náměstí se tak uzavřelo ze všech stran, jeho přeměna od historického tvaru k modernímu trvala sedmdesát let. Stav z roku 1988, po stavbě pošty, zachycuje snímek ze střechy dnešního knihkupectví Archa.

Fot. 2/9, 1988, Pohled přes náměstí Míru k Sídlišti Jižní svahy. [MZA, Inv.č. 8880]

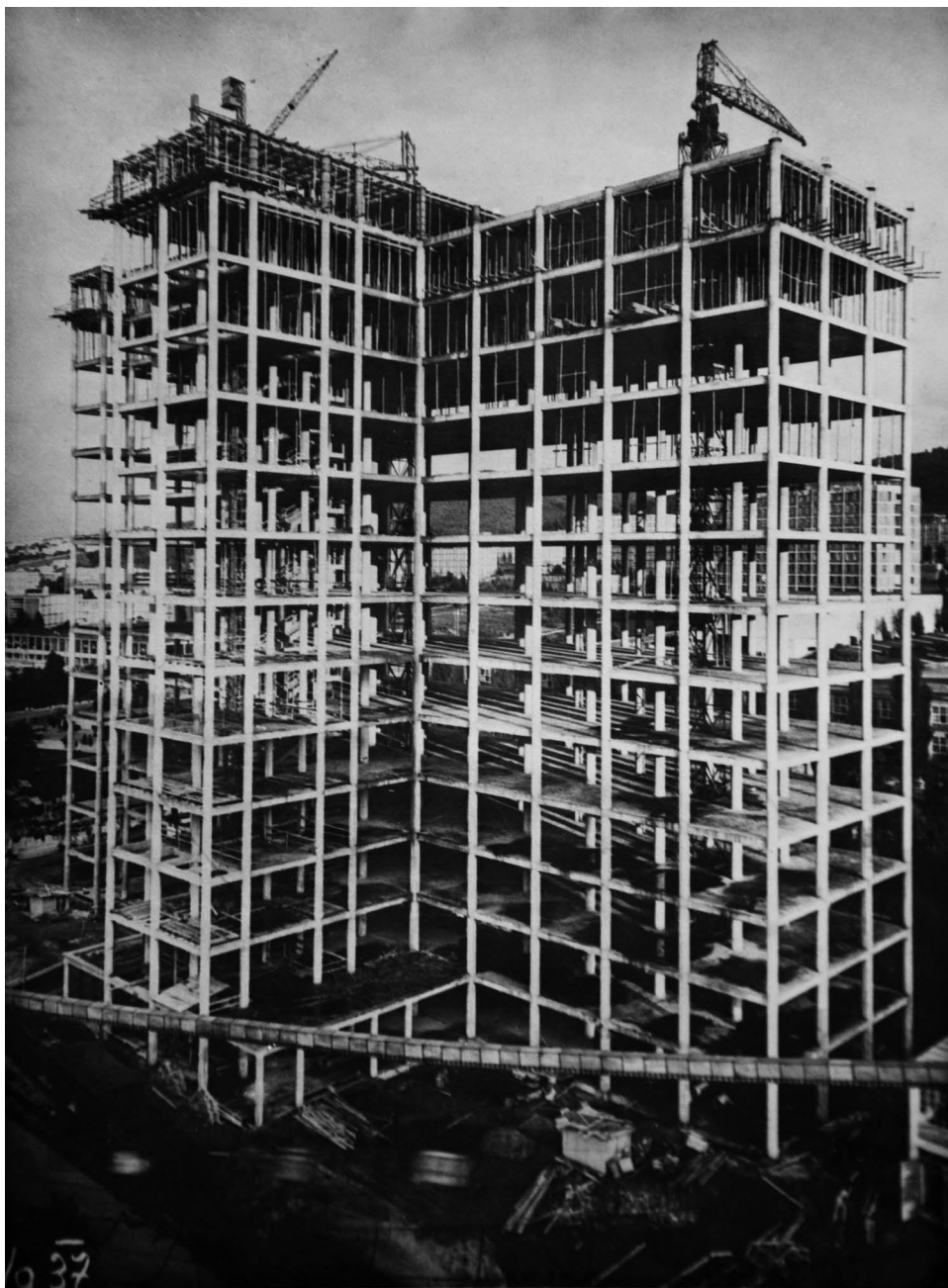
2.2 Estetika železobetonového skeletu

Obnažený skelet jakékoliv zlínské budovy je zvláštním estetickým fenoménem. Průhledy mezi tenkými betonovými patry a sloupy působí zvláště, zejména když známe budovy v jejich hotové podobě. I v pokročilém stadiu stavby, kdy je konstrukce zpola nebo celá hotová, budově stále chybí objem, chybí jí zdi, kterými by si vymezovala prostor. Mimo jiné jsou tyto fotografie názornou ukázkou nosného systému typizovaných budov. Tíha stavby skutečně nespočívá na obvodových zdech, ale na sloupech rozmístěných v síti 6,15 x 6,15m.

Fot. 2/10, Pohled z novostavby desetipatrového obchodního domu Baťa ve Zlíně, 1932. Snímek zachycuje ještě neupřádaný prostor mezi kolonií Letná a náměstím Práce, v průhledu budovou vidíme bývalý sklad obuvi. někdejší dominatu areálu. [MZA, Inv.č. 226]

Fot. 2/11, Stavba Správní budovy, 1937. Pozorujeme téměř hotový skelet budovy, v případě 21. budovy opravdu impozantní. Přestože je všude staveniště, provoz v továrně se nezastavil, jak můžeme vidět z rozmazaných přepravníků na tovární lanovce. Pohled od středu konstrukce podporuje působení perspektivy na jednotlivá patra. [MZA, Inv.č. 819]

Jiným příkladem síly nedokončeného skeletu je fotografie dělnické čtvrti Letná s rozestavěným Společenským domem v pozadí. (Fot. 2/12) Přestože domky v popředí nejsou o mnoho starší než právě dokončovaný hotel, působí každý jako z jiného světa.

Fot. 2/12, Pohled od továrny na Letnou a nové centrum, 1932. [4, s. 29]

2.3. Zlínské komíny

Každé průmyslové město má svou dominantu – komín. Komíny jsou opomíjené stavby. Plošně a objemově jsou sice oproti jiným stavbám zanedbatelné, ale pro výrobu jsou nesmírně důležité. S rozvojem průmyslu ve Zlíně přibývalo i komínů v panoramatech a celé 20. století tomu nebylo jinak. Stejně jako jiné stavby byly podle potřeb stavěny a zase bourány.

Jeden z prvních komínů stával na Cigánově, a to v bývalé Štěpánkově továrně. Nijak zásadním kompozičním prvkem fotografií města se nestal, to kvůli jeho přílišné blízkosti severního okraje údolí a nízké výšce. Zapsal se nejvíce svým zbouráním v roce 1931. Na sérii tří fotografií z podnikového archivu Svit sledujeme tři základní varianty životního cyklu průmyslového komínu.

Objekt komínu na první fotografii (Fot. 2/13) stojí v prostoru již odklizené továrny, probíhají poslední přípravy před odstřelem. Na svahu již stojí skupinka přihlížejících, další šplhají

Fot. 2/13, Bourání Štěpánkovy továrny, 1931. [MZA, Inv.č. 862]

Fot. 2/14, Bourání Štěpánkovy továrny, 1931. [MZA, Inv.č. 862]

nahoru. Logická kompozice na střed připouští maximálně sloup v levé části, který zde dobře funguje jako měřítko. Fotografie nijak vyjímečná, ale vědomí toho, že zde za chvíli nebude, ji dává zvláštní náboj.

Pro zachycení samotného odstřelu fotograf zvolil stanoviště více vlevo, přesto zde opět v levém kraji figuruje telefonní sloup, v tomto případě je jasné, že jde spíše o dílo náhody v okamžiku příliš krátkém na přemýšlení. (Fot. 2/14) Komín samotný zde vytváří zvláštní efekt – kouří se z něj. Jakoby to byl poslední výdech starce před smrtí. Exploze trhaviny pravděpodobně vyplivla zbytek sazí ven, komín byl určitě delší dobu mimo provoz, přes toto racionální vysvětlení zůstává ve fotografii závan symboliky, podobnost s kouřícím dělem po výstřelu se rovněž nabízí.

Fot. 2/15, Bourání Štěpánkovy továrny, 1931. [MZA, Inv.č. 862]

Třetí snímek dokonale uzavírá tento malý příběh. (Fot. 2/15) Rozsypané cihly ze zničeného komínu pokryly zasněžené prostranství. Vytváří neurčitou strukturu, která se táhne od levého spodního rohu a vyplňuje střed fotografie. Skupinka studuje zbylou kouřící patu komínu, ze které sníh dělá zajímavou geometrickou strukturu. Z oparu se vynořují další postavy. Na této závěrečné fotografii můžeme sledovat adekvátní kompozici a výborné zachycení atmosféry. Z toho je patrné, že fotograf dokumentující tuto událost byl zkušený a že ani dva předcházející snímky nebyly dílem náhody.

Daleko větší měrou se do fotografií zapsal komín Bařovy cihelny, která stávala v místech dnešního stadiónu v Hradské ulici. Oba tyto komíny stály na východ od centra města, tedy v místech, kde po centralizaci výroby do areálu a zbourání cihelny na konci 30. let už žádná průmyslová stavba nestála. Ani komín, který by tvořil nějakou vazbu s okolními budovami. Komín cihelny se zapsal velmi výrazně. Na jakékoliv fotografii školní čvrti nebo jen Masarykových škol, která vznikla z nižší části náměstí Práce se tento prvek objevuje, často dost nepatřičně až bizarně.

Fot. 2/16, Pohled na Masarykovy pokusné školy, do r. 1938, [MZA, Inv.č. 265]

Je tomu tak u tohoto snímku vzniklého do roku 1938, (Fot. 2/16) který zachycuje prostor pod Obchodním domem, který zachycuje parkoviště pod Obchodním domem směrem k Masarykovým školám. Snímek ilustruje zasazení škol do svažitého terénu a běžný den na náměstí. Fotografovi se podařilo problém dobře vyřešit, použil jej jako kompoziční prvek v místě, kde se stýká silueta kopce a budova školy, komín zároveň prodlužuje vertikální linii vycházející z budovy. Ale přesto působí komín trčící z ukázkové školní budovy nepatřičně, byť byl Zlín propagován jako průmyslové město, taková blízkost vzdělávací instituce a těžké výroby určitě

nění dobrým příkladem zahradního města.

Fot. 2/17, Bourání cihelny. [MZA, Inv.č. 870]

Problém byl vyřešen demolicí cihelny, která není přesně datována (konec 30. let), zato nás obohatila o nádherný snímek padajícího komínu s novými školami a kostelní věží v pozadí. (Fot. 2/17) Fotografie nám podává množství informací – lidské měřítko jí dávají postavy u dolního okraje. Hlavním motivem je hroučící se komín staré cihelny, která už dosloužila a ustupuje novým záměrům v centru města. Za ním symboly nového Zlína, školy, pevné a souměrné budovy, zde vystupují jako druhý plán. Kostelní věž, která nás ujišťuje, že jsme ve Zlíně a ne v některém z Baťových satelitů, zároveň symbolizuje Zlín nejstarší a umocňuje vertikalitu fotografie. V třetím plánu je to nezalesněný kopec na protější straně údolí. Zasněžení už ví, že za 40 let zde budou stát první bodové domy rostoucího sídliště Jižní svahy. Tento snímek má velkou historickou hodnotu.

Jak vypadalo náměstí Práce z pohledu od továrny s cihelnou a bez ní, nám ukazují tyto

dvě fotografie. (Fot. 2/18-19)

Fot. 2/18, nedatováno. [MZA, Inv.č. 226]

Fot. 2/19, nedatováno. [MZA, Inv.č. 226]

Komínů přímo v areálu továrny bylo vždy několik. Ať už souvisely přímo s výrobou nebo patřily k elektrárně či teplárně. Esteticky má tak vysoká a úzká stavba, jakou komín je, v uzavřeném dřevnickém údolí velký význam. To bylo umocněno v roce 1950, kdy byl starý a nízký nevyhovující komín elektrárny, plnicí okolí popílkem, odstraněn. [1, s. 187]

Fot. 2/20, Starý komín a elektrárna s dřevnými chladicími věžemi, 1910-20. Stěnu elektrárny zdobí nápis: „Lidem myšlení, strojům dřinu.“ Středová kompozice podtrhuje důležitost komínu, ubíhající koleje s vagóny spojení Zlína se světem. [MZA, Inv.č. 191]

Fot. 2/21, Průmyslové panorama města, 1985. [MZA, Inv.č. 6142]

Nahradila ho v té době unikátní stavba, 140m vysoký železobetonový komín, [1, s. 190-193] který se stal opravdovým středem údolí. Spolu s komínem byly zrekonstruovány i tři chladicí věže. Svým umístěním na pravém břehu Dřevnice se staly nedílnou součástí průmyslového panoramatu Zlína i kulisou mnoha sportovních utkání odehraných na hřišti, které bylo umístěno přímo pod nimi.

Tento komín, soudě dle fotografií, nebyl o mnoho ekologičtější než jeho nižší předchudce. Všechny fotografie průmyslového areálu i města doplňuje děsivě černý dým, stoupající z komínu, opravdová pýcha socialismu. Zvláště velkolepě působí tento efekt na zimních snímcích.

Komín elektrárny je srdcem továrny, proto je jeho zobrazování připomínání síly podniku. Ve Zlíně se nerozvinul průmysl těžký, ocelářský, jako třeba v Ostravě, aby jeho komíny a těžební věže dennodenně připomnaly obyvatelům kde a jak žijí. V účinku, jaký má nový komín na fotografiích z dob socialismu, lze číst snahu dohnat to, co Zlínu trochu chybí, vizuální manifestaci síly průmyslu v širém okolí. V roce 1996 přibyl menší, 120m vysoký komín teplárny. [2, s. 156-7] Od tohoto roku tvoří tato dvojice orientační bod pro příjíždějí od východu i od západu. Jejich podobná, ale nesejná výška a osamocenost v údolí vytváří zajímavou hru perspektivy, projíždíme-li údolím v jednom či druhém směru.

Fot. 2/22, 140m vysoký komín. Autoři Konrád hruban, Jaroslav Šťastný, 1950. [1, s.190]

3. NÁMĚSTÍ PRÁCE

3.1. Hotel Společenský dům a Velké kino

Nejspolehlivějším ukazatelem momentální společenské a politické situace ve Zlíně je budova Hotelu. Podle návrhu Vladimíra Karfíka spatřil světlo světa v roce 1933, jeho spárovaná fasáda se uzavírá jižní část náměstí, společně s budovou Kina tak tvoří významný kompoziční prvek kterékoli fotografie centra města. Zároveň jeho vyšší patra posloužila fotografům jako stanoviště pro nové pohledy na náměstí Práce, východní část továrny a jižní svahy se sídlištěm i bez něj.

Proměna nápisu, který nese jeho rovná střecha, i další změny vzhledu budovy byly vždy jedním z prvních cílů nově nastolených režimů. Nestalo se tak po roce 1989, kdy zůstal název z doby předchozí. Interhotel Moskva je zřejmě natolik kvalitní název, že společnost neuznala za nutné pojmenovat Hotel opět po sobě. Toto bizarní dědictví nám patrně zůstane, dokud se nerozdrolí beton v hotelových kulatých sloupech.

Fot. 3/1, náměstí Práce, František Klepáč, 1919. [MZA, Inv.č. 227]

Významnou fotografií historie Zlína a základním kamenem pro poznání vývoje náměstí Práce je fotografie z roku 1919 (3/1). Zachycuje stezku vedoucí Březnickým údolím, první výstavbu pro Baťovy úředníky a bývalý panský ovčín. Má dokonalou piktorální atmosféru fotografií z počátku 20. století, technicky sice nedostačující, o to výrazněji působící výtvarně. Zarážející je výrazný nadhled, který je zde ostatně základním výrazovým prostředkem. Od roku 1918 vyrostla na dolním okraji budoucího náměstí Práce první řada továrních budov. V místech pozdější vrátnice a dnešního podchodu stála na rozdíl ode dneška nejvyšší z nich, pětietážová, která umožnila fotografovi tento výjimečný pohled.

Fot. 3/2, Velké kino po dostavbě, 1932. [4, s. 70]

Na známém obraze pravděpodobně z jara 1932 (V/2), kdy byl skelet již hotový, a nebyly zde už jeřáby, můžeme sledovat základní fotografické téma náměstí Práce - vztah Hotelu a Kina - v podání dost odvážném. V té době již stojící, ale nedokončené Velké kino, je na fotografii hlavním motivem, přesto je Hotel tím, co ji činí zajímavou, surrealistickou. Bílá hmota Kina s abstraktním tvarem skeletu trčícím z této masy je prvkem posouvajícím tento snímek daleko za hranice architektonické fotografie. Je chvályhodné, že se fotograf nesnažil Hotel za Kino schovat, že scénu zachytil tak, jak musela na lidi působit. Zároveň v trčící mase hotelu vyjádřil

to, jak byly tyto skelety ve městě nové a jak všechny „trčely“ z tohoto poklidného města. Tento starý Zlín zde reprezentují původní telegrafními sloupy.

Fot. 3/3, Společenský dům těstě před dokončením, podzim 1932. [MZA, Inv.č. 227]

Tato fotografie (3/3) pořízená z Obchodního domu zachycuje Hotel v poslední fázi výstavby. Na fasádě probíhají závěrečné úpravy, okna pokojů zatím chybí, ale velká okna v přízemí a patře jsou již na místě. Okolí Hotelu zatím nepřipomíná budoucí úpravu, ale je to jedna z prvních příležitostí vidět čistý deskový tvar, jak jej zamýšleli architekti, a to ještě bez jakéhokoli nápisu typického pro pozdější doby. Budova jasně dominuje širokému okolí, které je ještě nezalesněné, vpravo i vlevo se rozpínají kostky obytných domů čtvrtí Letná a Nad Ovčírnou (Panská ovčírna stávala právě v místech Hotelu). Všechno, co na fotografii vidíme je dílem Bati a rozvoje jeho továrny.

Ilustrací toho, jak fungoval komplex Hotelu a Velkého kina v rámci náměstí Práce, je nedatovaný předválečný snímek (3/4) zachycující proudy dělníků mířící za brány závodu o polední pauze. Je pravdou, že ze všech proudů lidí míří ten nejmenší právě k Hotelu, ale jeho masa jasně stanovuje prostor pro jejich pohyb a odpočinek. Na fotografii můžeme sledovat kaž-

dodenní rituál, kdy továrna v poledne vyplivla obrovský počet pracujících, aby se v jídelnách Obchodního domu najedli nebo na trávnících dnešního náměstí TGM a Práce spočinuli před nástupem zpět do továrny.

Fot. 3/4, nedatováno. [MZA, Inv.č. 227]

První měsíce nacistické okupace byl Hotel poznamenán a „vyzdoben“ obrovským pruhem látky se svastikou uprostřed. Vznikly dvě zajímavé fotografie, které dokumentují pozoruhodný vztah Hotelu, Kina a svastiky.

První fotografie (3/5) je pohled z budovy Sociálního ústavu pořízený ve stejné ose jako náš první snímek z roku 1932. Okolí kina je již zarostlé a nápisy na obou budovách osazené. Střed snímku zabírají tyto nápisy, jejich spojnicí je pruh látky se svastikou. Dva zajímavé detaily dotváří atmosféru snímku. Prvním je stožár s vlajkou v popředí nápadně připomínající ruskou standartu, což ale smysl v roce 1940 nedává. Druhým je vysoký žebřík opřený o přední část Kina, který budí dojem rozpracovanosti. Tím snímek vrací zpět do normálního světa a od

Fot. 3/5, Hotel a kino za okupace, 1940. [MZA, Inv.č. 200]

poutává pozornost od hroživé svastiky.

Podobný princip funguje i na druhém záběru (3/6), který je frontálním pohledem od hlavní cesty protínající náměstí Práce. Je založen na klasické překrývající se kompozici Hotelu a Kina. Poutač na něm hlásá: „Filmové žně 1940“. Kino je vyzdobeno velmi slavnostně, jako na prvního Máje, a hlouček lidí před budovou čeká na představení. Je to vnitřní nálada obou budov, která je rozděluje a vytváří napětí tohoto snímku. Mezi nimi se však nezhmotňuje onen kontrast, probíhá zde normální ruch všedního dne, prostor je zaplněn lidmi, absurdní je skupinka sedící na lavičce přímo naproti Hotelu. Těžko číst míru ironie gest sedících postav, ale lze si představit, že za protektorátního Zlína existovala lepší místa na špacír než prostranství před největším symbolem nacismu ve městě. Možná je to jen lidský přístup, věste si svastiky, přejmenujete nám město, ale my si budeme žít dál, jak sami chceme. Historická paralela mezi

hákovým křížem a dnešním názvem Hotelu už jen dotváří celou absurditu tohoto unikátního snímku.

Fot. 3/6, 1940. [6]

Příkladem čisté fotografie zaměřené na formu a architekturu jsou dva snímky z válečného období, ovšem už po přejmenování na Hotel Viktoria. První (3/7) je pohlednice vydaná nakladatelstvím Fototypia, pro kterou neznámý fotograf zvolil nejčistější frontální pohled. Maximálně eliminoval rušivé prvky, nechal brzké ranní světlo modelovat fasádu, zároveň dobou

Fot. 3/7, nedatováno, Fototypia Vyškov. [pohlednice]

expozice vyloučil přítomnost lidí na snímku. Bílá hmota Kina vpravo a tmavý horizont vlevo jsou nám už dobře známé kulisy, které rytmizují celou fotografii.

Fot. 3/8, E. Potměšil, 1940.

V roce 1941 vznikl snímek E. Potměšila (3/8), který bočním pohledem více zvýrazňuje deskový tvar budovy ještě před necitlivou přístavbou výtahů na stranách. Zároveň je to jeden z mála případů, kdy není vidět nápis na střeše, a budova tak působí čistě jako výtvarný objekt bez jakýchkoliv souvislostí. Perspektiva zde funguje jednoznačně pro fotografa, celkové vyznění snímku manifestuje sílu zlínské architektury.

Zajímavým příspěvkem v dokumentaci kontextu náměstí Práce před zahuštěním zástavby v druhé polovině 20. století je romanticky působící fotografie (3/9). Jde o pohled z třetího patra Masarykových škol přes Gahurův prospekt k Hotelu. Nezvykle velký počet stromů ilustruje ideu Zlína jako zahradního města. Večerní protisvětlo a větrné počasí dávají snímku jeho atmosféru, vhodně umístěná postava měřítko. Osamocenosť chodce koresponduje s rozevlátými stromy, výsledkem je určitá stísněnosť a nejistota. Ta plyne také z toho, že ostatní výškové bu-

dovy i Kino jsou mimo záběr, což je pohled značně nezvyklý.

Fot. 3/9, 1932-50, [MZA, Inv.č. 227]

Po znárodnění při komunistickém převratu v roce 1948 nastaly další změny ve vzhledu významné dvojice Hotel - Kino (3/10). Socialistický realismus dorazil i do dělnické bašty Gottwaldova a plně se projevil ve výjevu na fasádě Kina, která velmi připomíná mozaiku na nádraží v Olomouci. Můžeme zde sledovat do půl těla svlečeného dělníka s pneumatikou, několik dalších oblečených mužů a jejich ženské protějšky. Všichni třímají vítězné věnce mířící do středu, kde je nainstalován metrový portrét prezidenta Gottwalda. Nové hodiny na výstupku pod jeho portrétem pravděpodobně již odpočítaly jeho čas - pokud snímek vznikl po Gottwaldově smrti.

Prominentní místo na střeše Hotelu už zaujímá nápis „ZÁVODNÍ KLUB NP SVIT“, nad kterým vlaje znak Revolučního odborového hnutí. Nově se zde objevuje estetický fenomén sloupu trolejbusového vedení, které bylo zavedeno v roce 1944. Na tomto snímku se autorovi ještě podařilo problém vyřešit, ale s kompozicí sloupů všudypřítomného elektrického vedení se další fotografové budou muset vyrovnávat už pořád.

Fot. 3/10, 1954. [MZA, Inv.č. 227]

Symbolickou tečku za příběhem Společenského domu a Velkého kina by mohla být fotografie z 6. ročníku festivalu pro děti a mládež, velké zlínské tradice. V roce 1968 zdobila střechu hotelu asi nejzábavnější verze ze všech nápisů vůbec. Ve noční fotografii není žádné napětí, nezvyklá barevnost umocňuje hravost celého podniku.

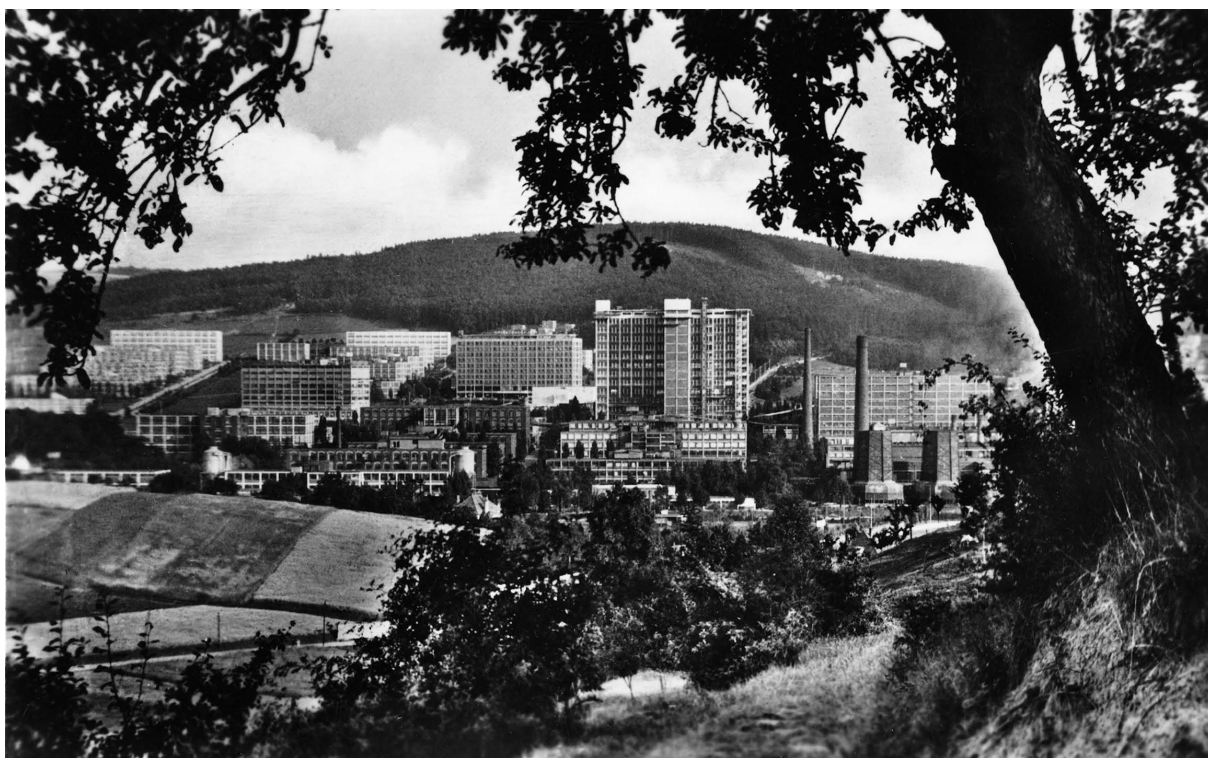
Fot. 3/10, Karel Krátký, 1968. [MZA, Inv.č. 8846]

3.2. Pohled na náměstí Práce od školní čtvrti

Náměstí Práce je prostor, ale jeho smysl nejlépe vynikne v jeho siluete a struktuře, pozorujeme-li jej z vnějšku.

Čím vzdálenější je pozorovatel, tím se množí cihelné rastry a dojem z architektury roste. Tento princip funguje ve dvou směrech od náměstí, v severním a ve východním. Pohleďme na střed města ze svahů Mladcové (Fot. 3/11) nebo dnešního sídliště Jižní svahy, (Fot. 3/12) Baťovská zástavba začínající v nejnižším bodě u řeky stoupá s terénem až k hotelu a hornímu konci náměstí TGM. Vše se dohromady spájí v jednu hmotu. Slovy architekta Miroslava Drofy: „...zlínskou tradici nevytváří jen cihla. Vytváří ji podle mého názoru, a to hlavně u objektů, které rozhodujícím způsobem ovlivňují panorama města, přehledné řazení jednoduchých hmot a rast viditelné konstrukce, který zjemňuje a provzdušňuje plochu.“ [1, s. 80]

Fot. 3/11, předválečná, Pohled na náměstí práce a tovární areál ze svahu Mladcové. Fotograf zvolil stanoviště přímo naproti rozestavěné Správní budově, v západní části areálu ještě nestojí poválečné dominanty a tak se hlavní pozornost upíná k náměstí a internátům. Orámování stromy potvrzuje promyšlený záměr. [pohlednice]

Fot. 3/12 Celkový pohled na město a továrnu, před rokem 1935. Před stavbou správní budovy tvořil dominantu továrny centrální sklad. [MZA, Inv.č. 268]

Jedním z nejzásadnějších a nejdůležitějších pohledů na Zlín je přes školní čtvrť na náměstí Práce. Pokud bylo stanoviště fotografa na některé ze škol nebo později na Kolektivním domě, vznikaly snímky, které tak skvěle vysvětlují princip zlínské urbanistiky, že k nim není třeba nic dodávat. Budovy náměstí Práce tvoří hradbu, nový horizont. Tři velké věže, hotel, obchodní dům a mrakodrap, a Masarykovy školy jako podstava tvoří neměnný základ. S dobou se mění rekvizity, výška stromů, děti hrající si na školním hřišti, nápisy na Velkém kině nebo kompozice továrního areálu.

Umístěný trojice výškových budov, jež bylo zvoleno víceméně chaoticky, v tomto pohledu vytváří geniální vztah. Natočení hotelu a Správní budovy vytváří otevřený tvar, který je uzavřen školami na druhé straně náměstí. Uprostřed stojící obchodní dům je středem, kolem kterého se odehrává vše důležité ve městě.

Zde dva uvedené snímky (Fot. 3/13-14) lze srovnat s fotografií 2/21, která využívá výšky Kolektivního domu a obrací se spíše k průmyslové části. Fot 3/14 obsahuje jednu z dočasných rekvizit, portrét prezidenta Gottwalda, umístěný v prvních letech komunistické vlády na 21. budově.

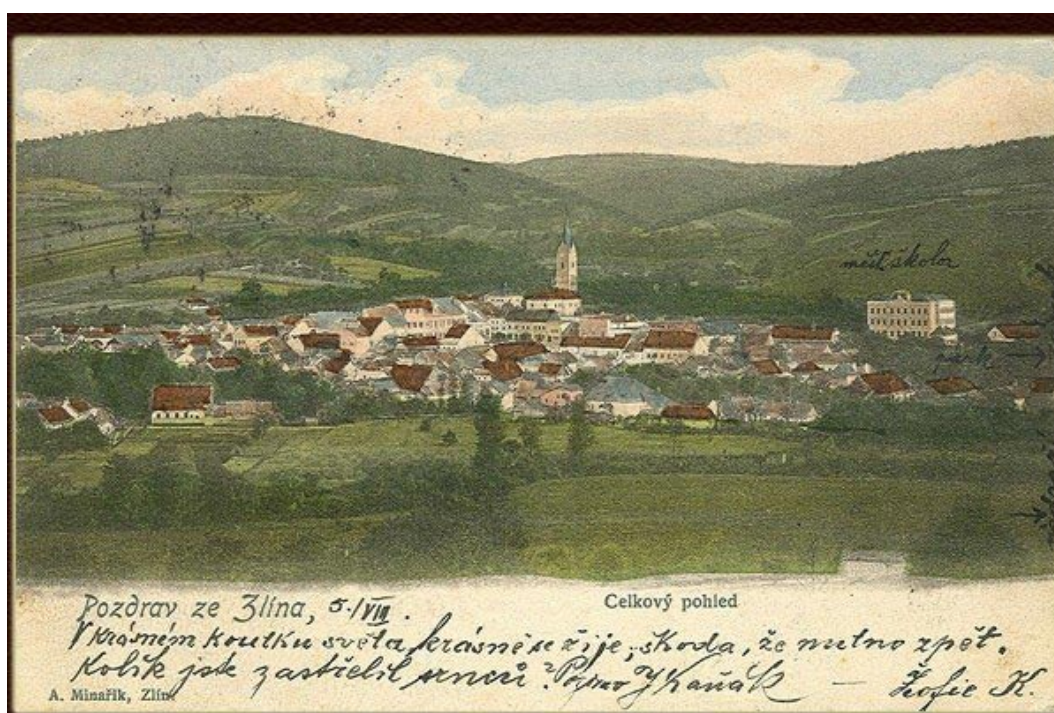
Fot. 3/13, Školní čtvrť, 1940. [pohlednice, Grafo Čuda]

Fot. 3/14, Pohled na školní čtvrť, do r. 1953. [MZA, Inv.č. 259]

4. CELKOVÉ POHLEDY NA ZLÍN

Celkové pohledy na město byly jedny z prvních fotografií, které ve Zlíně vznikaly. Od prvních pohlednic z počátku století, které zobrazují tehdejší tři dominanty, kostel, měšťanskou školu a zámek, se pohled fotografů postupně obracel k nově vznikající továrně a později k náměstí Práce. Pro nejstarší období je typické, že se město, krčící se tehdy v údolí, vešlo na fotografii celé. To po zahájení masové výstavby na konci 20. let už neplatí, Zlín se roztáhl do délky i do šířky a udělat celkovou fotografii města je od té doby nemožné.

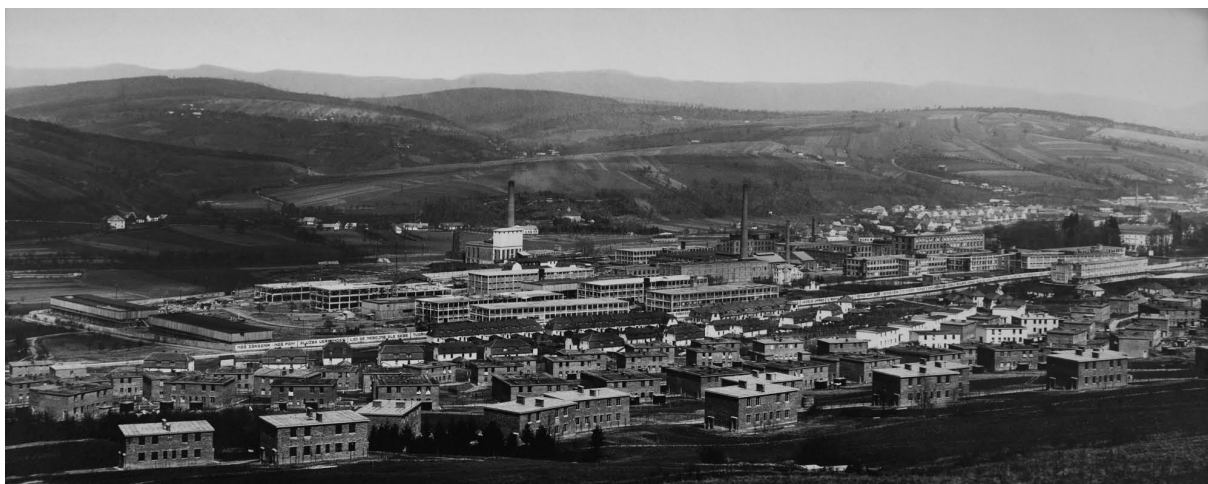
Fot. 4/1, Celkový pohled, 1914. Nejčastější varianta pohlednic Zlína před rozvojem. [7]

Vynikajícím příspěvkem do souboru celkových fotografií Zlína je snímek Františka Řeháka, který nese jeho signaturu přímo vyraženou ve fotografii. Vznikl v roce 1920 a autor si vybral stanoviště ve svahu nad dnešním krytým bazénem. Nepříliš častý pohled zachycuje město od panského dvora přes zámek, školu, náměstí, kostel až k Cigánovu. Okolí města je ještě pořád nezastavěné, v popředí je místo, kde se bude už za deset let bude budovat školní čtvrť a budoucí Štefánikova ulice. Fotografie nemá žádnou přirozenou dominantu, jejím hlavním sdělením je nálada ospalého města, kterou podporuje i dobová patina. Tonální přechod, který se rozvíjí od tmavých ploch ve spodní části obrazu pozvolna až ke světlému nebi, působí přirozeně a podporuje výtvarnost snímku.

Fot. 4/2, František Řehák, 1920. [snímek poskytl Hynek Gajdoš]

Fot. 4/3, Foto Evják Zlín, 1927. [MZA, Inv.č.270]

Fotografie 4/3 pochází z doby, kdy závod prošel bouřlivou výstavbou, už zde převládají nové železobetonové budovy. Rovněž kolonie na Letné je již značně zaplněna, výstavba je značně čerstvá, čtyřdomkům vlevo ještě chybí okna. Tento úhel pohledu na město se stane pro další desetiletí fotografům stálou inspirací, neboť umožňuje zachytit jak dělnickou kolonii, tak továrnu i náměstí Práce. Nejmenší objekty umístěné v popředí a tovární budovy v pozadí dávají všem objektům na fot. stejnou důležitost, je to objektivní, mírný pohled na Zlín. (srov. fot. 3/12)

Tato kompozice a přístup fotografa ze všeho nejvíc připomíná klasické veduty z 19. století, je to prostá fotografie, která dokumentuje průmyslové město, zlínská specifika zde nejsou nijak akcentována.

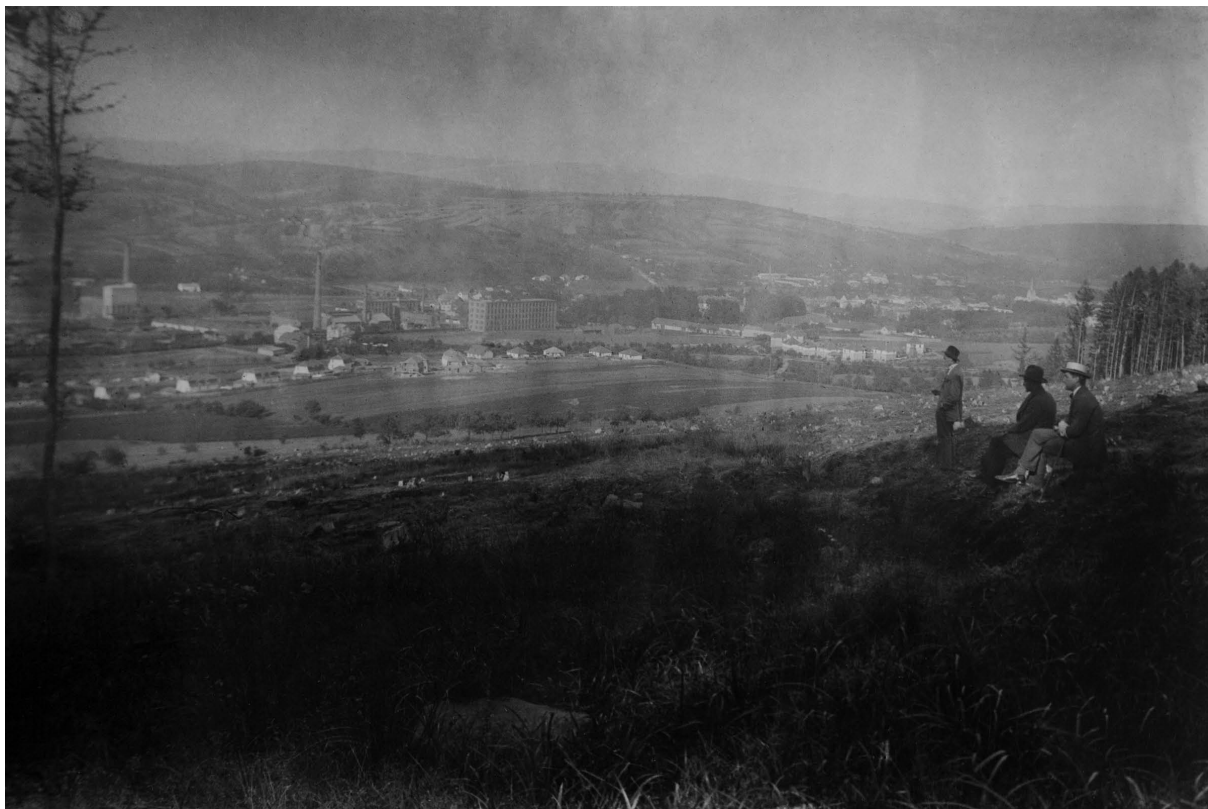

Fot. 4/4, Celkový pohled na Zlín, do r. 1940. [MZA, Inv.č. 268]

Výborným příspěvkem k celkovým snímkům z jižní strany patří fotografie 4/4. Závodu již dominuje Správní budova, která je komponovaná na zlatý řez. Za ní se táhnou další budovy areálu. Kliše v podobě větve uzavírající pravý horní roh zde nepřekračuje únosnou míru. Snímek okouzluje bohatou tonální stupnicí a dokonalou ostrostití, i těmito kvalitami se odlišuje od ostatní dobové produkce.

Fotografií ze stejného pohledu, ovšem se zcela odlišným vyzněním je snímek zhruba o 15 let mladší. (Fot. 4/5) Těžko rozluštit pozadí vzniku tohoto obrazu, zda jde o inscenaci či o náhodné setkání na stráni nad Zlínem. Každopádně jde o zřetelnou parafrázi slavné fotografie Augusta Sander. „Mladí farmáři“ [8], která vznikla v roce 1913. Místo westerwaldské krajiny je zde valašské údolí a rozvíjející se průmysl. Muži na fotografii mohli být farmáři ještě v roce 1913, ale dnes to jsou nejspíše nadějní pracovníci či učni Baťovy školy. Snímek oplývá atmo-

sférou volného odpoledne a rozjímáním nad budoucími plány velkého průmyslníka. I móda našich zlínských mužů a mladých farmářů z Německa je stejná, jeden z nich má dokonce stejný klobouk. Je to spřízněnost dobová a náladová, která spojuje tyto dva snímky.

Fot. 4/5, Pohled na město, 1922. [MZA, Inv.č. 268]

4.1. Letecké pohledy na Zlín

Rozvoj Zlína se kryje s rozvojem letectví a letadlo bylo důležitým nástrojem firmy Baťa pro styk se světem, proto lze očekávat, že fotografové využívali i tohoto prostředku k zachycení města. Letecké snímky jsou důležité zejména pro pochopení urbanistiky, plány architektů zvětšené relizací se leteckou fotografií dostávají zpět do podoby miniatur a plánů. (Fot. 4/9) Rovněž výtvarný efekt zlínské architektury, viděné z ptačí perspektivy je velký. Dělnické domy, rozesté podle vrstevnic v kopcovitých terénech, či podle pravítka v rovinnách, tvoří fotografické struktury. Jejich výtvarný architektonický efekt je tak nově interpretován. (Fot. 4/8)

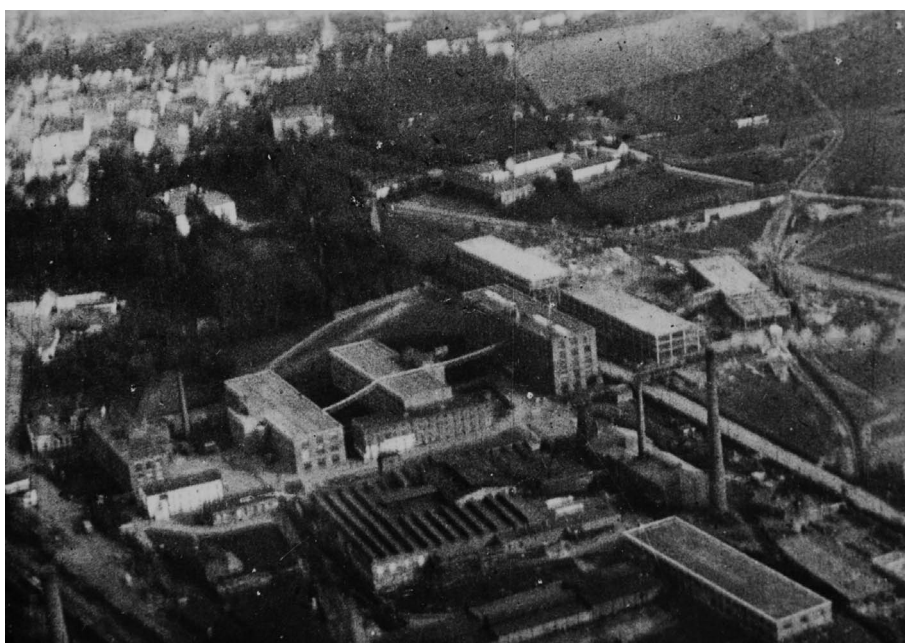
Zlínské pacoviště MZA ukrývá dva letecké snímky z roku 1924 (Fot. 4/6-7), které neo- sňují technickou kvalitou ani fotografickou hodnotou, ale především informativností a historickým efektem. Rozvoj města je v plenkách, komunikace ještě respektují historickou situaci,

Fot. 4/6, 1924. [MZA, Inv.č.268]

v továrně probíhají první nesmělé pokusy o železobetonový skelet. Na fotografii 4/6 vidíme, že cesta směrem k Malenovicím je upravená jen za první zástavbu na Letné, dál už vede jen nepevněná cesta. Celý prostor od cihelny (vlevo) ke kostelu a k prvním dělnickým domům padne již brzy na výstavbu nového centra. Z tohoto pohledu jasně vidíme, že je to plocha větší než celé stávající město. Druhá fotografie, (4/7) patrně ze stejného letu, je zaměřená na areál továrny. Vidíme zcela chaotickou, nejstarší, zástavbu a první tři železobetonové konstrukce.

Fot. 4/7, 1924. [Inv.č. 227]

Fot. 4/8, Letecký pohled na Zálešnou, Podvesnou a Díly. Nezálesněné, čerstvě postavené dělnické čtvrti působí z ptačí perspektivy čistě jako struktura. Maximálně zde vyznívá urbanistický záměr tvůrců města. [1, s.220]

Fot. 4/9, Letecký pohled na prostor náměstí Práce. Snímek vyfotografovaný při průletu nad zámekem dokumentuje vztah průmyslové, obytné a společenské části města. [1, s. 220]

Fot. 4/10, Pohled na čerstvě postavenou Lesní čtvrť, Charuza, 1947. [MZA, Inv.č. 256]

Poslední zajímavý příspěvek k letecké fotografii je snímek Lesní čtvrti s přiznaným křídlem letounu. Vidíme poslední čtvrť vybudovanou ve stylu individuálního bydlení a v nejstrmějším terénu. Architektura domků se značně odlišuje od prvních návrhů ve čtvrti Letná, a to nejen šikmými střechami.

5. TYPOLOGIE OBYTNÝCH, VEŘEJNÝCH A PRŮMYSLOVÝCH BUDOV

Vznik vysoce standartizované architektury Zlína spadá do stejného období jako fotografická avantgarda a konstruktivismus. Tyto směry znamenaly opravdovou emancipaci fotografie od malířství, soustředění se na čistě fotografické prostředky a postupy.

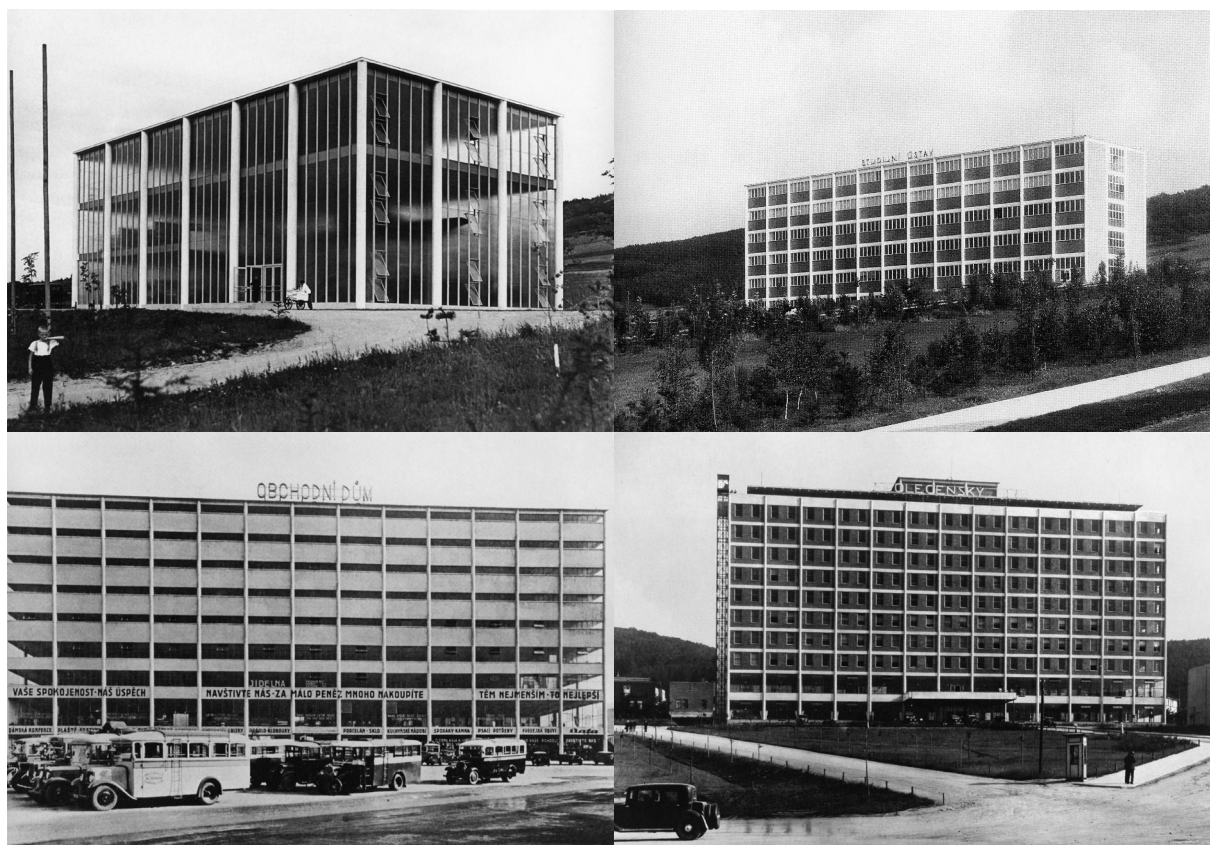
Zlínské průmyslové a občanské budovy postavené v modulovém konstrukčním systému i typizované domkové čtvrtě nevytváří klasickou městskou souvislou zástavbu. Jsou to samostatně stojící objekty, které je možné fotografovat ze všech stran. To paradoxně není nutné, neboť vypadají ze všech stran stejně. Proto nelze nalézt či vymyslet nějaký prudce originální způsob, jak budovy fotografovat. Další společný znak, zasazení do zeleně, předurčuje to, jak bude vypadat okolí budovy na černobílé fotografii, bude tvořit tmavé pozadí, kontrast proti bílým sloupům, budova tak vynikne. Třetí parametr je spřízněnost architektury se samotným médiem fotografie. Dva základní arch. tvary, kvádr, resp. krychle u rodinných domků, se v dvojpláštném fotografickém zobrazení promítají jako obdélník a čtverec. Formát fotografií nabývá právě těchto dvou základních tvarů.

Nenabízí se žádná jednodušší možnost, než pro záběr jednotlivé budovy zvolit jednoduchý frontální nebo tříčtvrteční pohled. Každá stavba tak vystupuje sama za sebe, byť je součástí většího urbanistického celku. Tento sjednocený pohled nám umožňuje jednotlivé stavby soustředěně sledovat a analyzovat, vyniká zde typizace. V jediné fotografii jednoho domku např. ve čtvrti Zálešná se tak zrcadlí všechny ostatní, postavené podle stejného plánu. Taková fotografie se stává ikonou, archetypem, zastupujícím všechny další součásti množiny.

Rodinný domek ve Zlíně není jeden a týž, celkem ve městě stojí až 30 jednotlivých typů. O to se zasloužila i mezinárodní architektonická soutěž na typizovaný rodinný domek vypsaná firmou Baťa v roce 1935. [1, s.40] Běžně stavěné domky byly, až několik individuálních, anonymní návrhy. Nesly často názvy po svých prvních nájemcích.

Architektonické principy zaznamenané fotografií, tato jedinečná typologie, zcela zřetelně předjíhá tendence, které se naplno projevily až v 60. letech s rozvojem konceptualismu a v díle Bernda a Hilly Becherových. Možná je to troufalé, ale odvážil bych se tvrdit, že nebýt typizace v architektuře, a Zlín byl velkým příspěvkem v tomto směru, žádný takový konceptuální soubor nevznikne.

U zlínských fotografů nelze mluvit o důslednosti a myšlenkové hloubce, fotografie nejsou sladěny jinak než oním univerzálním černobílým pohledem, ale přesto je výsledek v mnohém podobný jako u zakladatelů Düsseldorfské školy. Komentář člověka, jenž vdechl zlínské architektuře život, F. L. Gahury je takovýto: „Vliv na obraz Zlína má průmyslový objekt, t.j. tovární budova. Ta je jest hlavním motivem zlínské architektury. Tento motiv se opakuje v různých variantách i u ostatních budov sloužících veřejným účelům. (...) Tyto variace jsou vytvořeny těmito způsoby: 1) Variacemi proporcí okenních otvorů proti výplňovému zdivu, 2) Variacemi výplňového zdiva proti železobetonové konstrukci, 3) Doplněním předešlých dvou způsobů jinými motivy, přispívajícím k charakteristice účelu budovy, 4) Vyloučením výplňového zdiva a zasklením železobetonové kostry.“ [1, s. 225]

Fot. 5/1, Památník Tomáše Bati. J. Vaňhara, nedatováno. [1, s. 110]

Fot. 5/2, Studijní ústav. J. Sudek, 1936. [4, s. 67]

Fot. 5/3, Obchodní dům, nedatováno. [1, s. 95]

Fot. 5/4, Společenský dům, nedatováno. [1, s. 99]

O platnosti teze svědčí to, že tyto fotografie jsou hojně reprodukovány v architektonických publikacích. Zřejmě pro svou sílu a přímočarost, v neposlední řadě i kvalitu. Následují snímky rodinných domků, pro které platí to stejné.

(K fotografiím na předchozí straně)

Fot. 5/5, E. Svedlund: Jednodomek, 1935. [1, s. 44]

Fot. 5/6, typ Šimonovany. f. atelier Petruj, Brno, nedat. [MZA, Inv.č. 616]

Fot. 5/7, V. Karfík: Individuálně řešený domek, 1936. [1, s. 36]

Fot. 5/8, V. Karfík: Individuálně řešený domek, 1935. [1, s. 38]

Fot. 5/9, Individuálně řešený domek, 1935. [1, s.36]

Fot. 5/10, Jednodomek s garáží a terasou, nedat. [MZA, Inv.č. 616]

Fot. 5/11, V. Karfík: Typický domek ve čtvrti Nad ovčírnou, 1934. [1, s.48]

Fot. 5/12, V. Karfík: Jednodomek, typ Ríša II s verandou, 1936. [1, s.48]

6. BOMBARDOVÁNÍ ZLÍNA 20. 11. 1944

Většina archivních snímků Zlína je datována maximálně rokem vzniku, pokud vůbec. Výhodou předválečných fotografií je, že podle staveb, už stojících nebo rozestavěných můžeme snímky zpětně datovat. Přesto zůstává mnoho nepřesností.

Vyjímkou v fotografické historii Zlína tvoří událost, která významně ovlivnila vývoj továrního areálu v druhé polovině 20. století, respektive si vynutila vývoj úplně jiný. Bylo to bombardování spojeneckými letouny v pondělí 20. 11. 1944. Snímky, které zachycují město bezprostředně po tomto zásahu mají dataci zcela jasnou a nezpochybnitelnou. Fotografie jsou často technicky nedostačující, amatérské, ale s velkou historickou hodnotou.

Fot. 6/1, Bombardování Zlína na pohlednici, 20.11.1944. [MZA, Inv.č. 203]

Jak probíhalo samotné bombardování, popisuje Jaroslav Klepáč: „Ve 12.34 hlásili pozorovatelé, že nad Březnicí se formují letadla do nezvyklého tvaru (...) Lidé očekávali jako dříve obvyklý přelet a také pokojný návrat bombardovacích letounů. (...) Ve 12.37 hodin až ve 12.40 hodin se ozval protáhlý nebezpečný hvizd, jehož zvuková modulace napovídala, co bude. V zápětí vše skončilo rychlou sérií výbuchů svržených bomb. (...) Na Letné zasáhly bomby

mimo jiné dva protiletcké kryty, což mělo za následek devět mrtvých. (...) Co nezničily svou destrukční silou bomby, jichž padlo přímo na závody 160, dokončoval oheň. Nebylo po určitý čas elektřiny ani páry, narušena byla železniční i trolejbusová doprava, musely být zrušeny některé směny i upravována pracovní doba. Provoz a chod výrobního procesu továrně byl z valné části ochromen. (...) V důsledku leteckého náletu na Zlín a továrnu dne 20. 11. 1944 bylo mimo továrnu zabito a zraněno přes 100 osob.“ [9, s.6-8]

Fot. 6/2, Zajímavá fotografie trosk v prostoru dnešní budovy č. 15 a nádraží. Sledujeme ještě starou tovární konstrukci s klenutými stropy. [MZA, Inv.č. 203]

Fotograficky a esteticky jsou vyjimečné tím, že oko fotografů se v tento i následující dny, kdy hořel původní centrální sklad obuvi, neupínalo jako jindy k městu ani k jednotlivým budovám, ale k obrovskému mraku kouře stoupajícím z areálu. Nic předtím ani potom se měřítkem nevyrovnalo tomuto děšivému dýmu, který dal všem budovám ve městě zcela jiné měřítko. V porovnání s ním se staly nicotnými pokusy o velkolepost, v kontextu obrovské síly ohně a válečné mašinerie se ztratily, pozbyly na týden významu, ve fotografiích ovšem napořád.

Fot. 6/3, Příklad amatérské fotografie, zadní strana ukryvá podpis: Jaroslav Šimšal, Antonínova 738. Zde je mrak, který kompetně vyplnil dřevnické údolí. [MZA, Inv.č.203]

7. JIŽNÍ SVAHY

Plán sídliště na jižních svazích Zlína, které jsou mimochodem na severu, v místech nad Baťovou vilou na Čepkově byl zahrnut už ve vizích F. L. Gahury. Bylo ale jasné, že dokud bude dost místa v údolí, není důvod město rozšiřovat směrem do kopců. O realizaci se začlo mluvit v šedesátých letech.

Architekt Šebestián Zelina v roce 1970 přiblížil svoje vize: „...stavba mostu přes Dřevnici je rovněž součástí přípravných prací. (...) V první etapě budou postaveny činžovní domy pro 3000 obyvatel. (...) Postavit jen byty a nemyslet na obchody, to nejde. (...) Panelárna v místě značně urychlí práci. (...) Po skončení výstavby Jižních svahů se z budovy upraví hala pro zimní sporty. (...) Máme zájem zachovat v areálu ráz zahradního města se čtyřetážovými domy, kolem kterých budou zahrádky a parky. Jen jeden dům bude vyšší. (...) Celá architektonická veřejnost očekává, že na Jižních svazích dojde k potřebné renesanci Gottwaldovské architektury.“ [2, s.22-23]

K realizaci došlo na začátku let sedmdesátých a výstavba, nikoli však podle původního plánu trvá v podstatě dodnes. Architektonicky jde o smíšení vlivů socialistického plánování, konceptů zahradního města a celkové Baťovské vize Zlína, přičemž z každého si celkové řešení bere to nejlepší a vzniká tak, alespoň v první etapě opravdu výjimečná architektura.

Fot. 7/1, náměstí Práce, Vítězslav Šolek, 60. léta. [pohlednice]

Před stavbou sídliště zde byla louka, ta dominovala pohlednicím a fotografiím ještě v šedesátých letech, jak můžeme sledovat na snímku 7/1. Těžiště zájmu leží v celkovém řešení náměstí Práce, které je definováno jako prostor mezi budovou 21. a Obchodním domem, které tvoří boční rámování. Mezi nimi se rozkládá funkční plocha náměstí, které ústí na severu k továrnímu areálu, respektive jeho vrátnici. Horizont tvoří typická valašská krajina, místo budoucího sídliště je zde už předurčeno, jak můžeme srovnat s obrazem 7/2, tvar zástavby kopíruje do té doby existující les nad Baťovou vilou, nedošlo zde k radikálnějšímu kácení. Mírně detailnější pohled informuje ještě o jedné změně, o přestavbě budovy číslo 13.

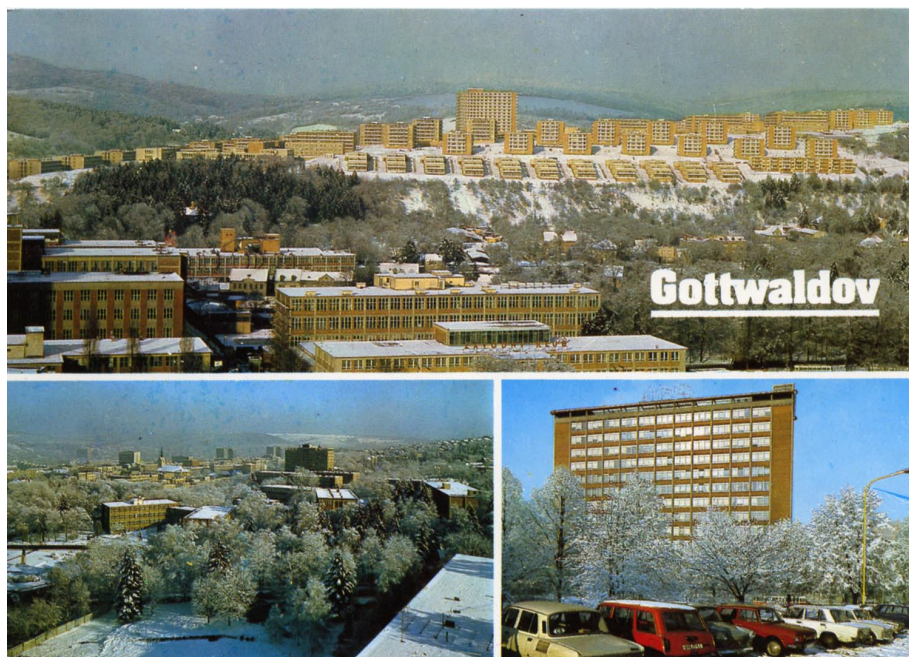
Fot. 7/2, Náměstí Práce, v pozadí Jižní svahy. Jovan Dezort, 70. léta. [pohlednice]

Na snímku 7/3 sledujeme, jak se téma Jižních svahů stává hlavním námětem pohlednice. Dokončená I. etapa s prvním segmentem, bez vzrostlých stromů působí nezvykle čistě, ale nezabydleně. Struktura nové zástavby jasně komunikuje s rastrem továrny i obytných čtvrtí. Tato harmonie ovšem vydrží jen do stavby nákupního centra Čepkov.

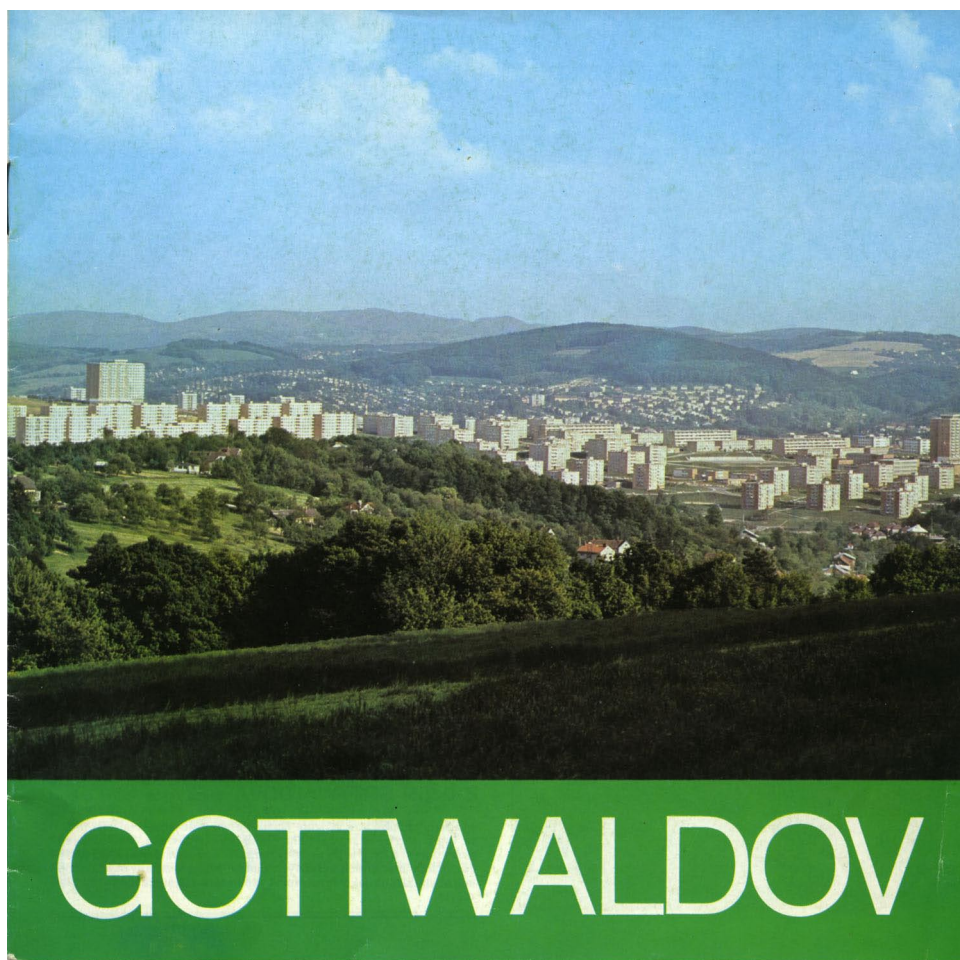
Samotná stavba sídliště skýtala mnoho příležitostí pro fotografy – čistota novostaveb a fotografické „panenství“ je velkou výzvou. Z dnešního pohledu neopakovatelný záznam historie. Této příležitosti se zhostilo několik fotografů.

Významnou pomůckou v chápání Jižních svahů jako nové dominanty města je propagační brožura z roku 1986, vydána Městským národním výborem v nákladu 25000 kusů.

*Fot. 7/3, „Gottwaldov, osmdesátitisícové město, středisko obuvnického a strojírenského průmyslu, je architektonicky řešeno moderně. Svědčí o tom i nejnovější sídliště Jižní Svahy.“
Vítězslav Šolek, 80.léta. [pohlednice]*

Fot. 7/4, Obálka propagační brožury Gottwaldov, MNV, Alexandr Janovský, 1986.

Mimo samostatnou dvojstranu věnovanou sídlišti se jeho fotografie dostává i na titulní stranu, celek se stal pro komunistické vedení ztělesněním nové doby, jejich vlastní pýchou, nezatíženou Baťovým odkazem. Samotná fotografie 7/4 je pohled ze svahů Mladcové na I. etapu sídliště, v pozadí Lazy a Lesní Čtvrť. Nové sídliště je zobrazováno jako definitivní dominanta, jako nový kontext města. Velmi zdařilý záběr (7/5) se povedl Alexandru Janovskému, který je rovněž autorem obálky. Jako hlavní motiv si zvolil druhý segment, výrazně komponovaný na nižší střed, obklopený deskovými domy. Orámování zelení a oblohou zařazuje panelové sídliště do přírodního kontextu a značně jej polidšťuje.

Fot. 7/5, Jižní svahy, pohled od Mladcové, Alexandr Janovský, 1986

Architektonický význam sídliště komentuje Pavel Novák: „Bodové domy příjemných proporcí s kombinací červeného keramického obkladu a bílé omítky, polozapuštěnými balkóny připomínají tradiční zlínský rodinný domek ve větším měřítku.“ [2, s.30]

Ve zlínském archivu je uložena řada diapozitivů propagačního oddělení n.p. Svit, které si za námět berou sídliště Jižní svahy. K jejich cti slouží, že jsou velmi kvalitní. Zachycují jednak detaily samotného sídliště, ale i kompozice budov a zasazení do kontextu města.

Fot. 7/6, Pohled na terasové domy a II. segment, 1988. Fotografie pořízená z I. segmentu na panoramatickou kazetu dokumentuje kompozici terasových domů, nejzdařilejší realizaci v rámci celého sídliště. [MZA, Inv.č. 8880]

Fot. 7/7, Detail terasových domů, František Chrástek, 1985-6. Krásný detail panelového sídliště působí velmi fotograficky, zdůrazňuje rytmizaci, pozorovateli je jasné, že nejde o běžnou panelovou zástavbu. [MZA, Inv.č. 8876]

Fot. 7/8, Pohled z internátů přes centrum na Jižní svahy. František Chrástek, 1985-6. [MZA, Inv.č. 8876]

Fot. 7/9, Pohled na Jižní svahy z vysilače na Tlusté hoře. František Chrástek, 1985-6. Tento originální pohled zachycuje druhou etapu výstavby sídliště a zároveň uzavírá tuto práci. [MZA, Inv.č. 8876]

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. NOVÁK, P. *Zlínská architektura. 1900-1950*. 2., rozš. vyd. Zlín: POZIMOS, 2008. 319 s. ISBN 978-80-254-3215-0
2. NOVÁK, P. *Zlínská architektura. 1950-2000*. 1. vyd. Zlín: POZIMOS, 2008. 399 s. ISBN 978-80-254-3216-7
3. NOVÁČEK, S. POKLUDA, Z. *Zlín ve fotografii 1890 - 1950*. 1. vyd. Zlín : Esprint : Nadace Tomáše Bati, 2008. 315 s. ISBN 978-80-254-3144-3
4. HORŇÁKOVÁ, L. (ed.) *Fenomén Baťa zlínská architektura 1910 - 1960*. Zlín : Krajská galerie výtvarného umění ve Zlíně, 2009. 275 s. ISBN 978-80-85052-77-0
5. Projev z 25. srpna 1923 Dostupné z WWW: http://www.zlin.estranky.cz/clanky/tomas-bata_-jan-antonin-bata/tomas-bata--nas-zavod-a-mesto-zlin
6. Dostupné z WWW: <http://www.staryzlin.cz/zlin-namesti-prace.php>
7. Dostupné z WWW: <http://www.staryzlin.cz/zlin-c-k.php>
8. Dostupné z WWW: http://www.geh.org/taschen/htmlsrc15/m197100720002_ful.html#topofimage
9. KLEPÁČ, J. *Bombardování zlínských závodů 1944*. Zlín: Propagační komise PV KSČ Svit Gottwaldov.
10. FÁROVÁ A., *Josef Sudek*. Praha: Torst, 2002. 152 s. ISBN 80-7215-182-7
11. MULLIGAN, T. WOOTERS, D. (Ed.) *A History of Photography - From 1839 to the present*. Taschen, 2005. 768 s. ISBN 978-3822847770
12. POKLUDA, Z. *Sedm století zlínských dějin*. 2., doplněné a rozšířené vyd. Zlín : Esprint, Nadace Tomáše Bati, 2006. 174 s. ISBN 80-239-7200-6
13. ŠTEJDÍŘ, M. *Svit, oborový podnik Gottwaldov* Gottwaldov: Svit, oborový podnik. 1984. 129 s. ISBN neuvedeno
14. Článek o panelových domech, <http://www.cs.wikipedia.org>, vyhledat „Panelový dům“

ZÁVĚR

Vývoj fotografie ve Zlíně byl úzce svázán s rozvojem Baťova závodu. V meziválečném období vznikalo ve městě mnoho nové architektury a fotografové měli spoustu práce. Jejich práce byla řemeslně i umělecky velmi kvalitní. Kvalita fotografie byla závislá na kvalitní architektuře, té bylo ve městě dostatek. Firma Baťa poskytovala pro jejich práci dobré zázemí, které přetrvalo i po znárodnění závodu v roce 1945 i po přejmenování na n.p. Svit, kdy zde fungovalo fotooddělení.

Hlavní osobnosti fotografie byly František Řehák, ateliér Evják, Miloš Gregor, Alexandr Janovský nebo František Chrástek. Jejich práce je základním kamenem pro poznání fot. historie města. Lze zde sledovat tendence ovlivněné světovou historií fotografie.

Zlínská architektura poskytla tvůrcům kvalitní kulisy i objekty pro jejich tvorbu, kdyby se ve Zlíně stavělo jinak, i jejich tvorba by byla jiná. Ve Zlíně fotografovali na zakázku i mimozlínští autoři, zejména Josef Sudek, který navštívil Zlín v roce 1936 a pak Brunner-Dvořák, který kolem roku 1938 fotografoval novou Správní budovu. Jejich tvorba jistým způsobem překračuje hranice zlínského regionu, ovšem nárazovost jejich práce neposkytuje dostatečný kontext pro plné pochopení a zařazení jejich zlínské tvorby.

Nejvýznamější událostí ve fotografii architektury po roce 1945 byla stavba sídliště Jižní svahy, která probíhala od roku 1968. Zde bylo již plně použito barevné fotografie, přesto zde vzniklé snímky dobře navazují na předválečnou tradici kvalitní řemeslné fotografie.

Obecně se dá říci, že kvalita fotografií Zlína vyniká spíše v jednotlivých detailech než v celkové dlouhodobé kvalitě.